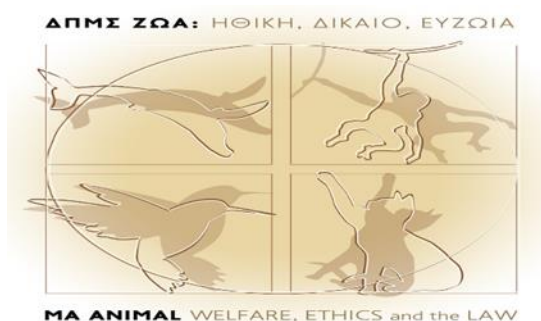

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ-ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΠΜΣ ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ

Μιντζά Αλεξάνδρα, Α.Μ.: 7573132200035

«Παιδιά-μαθητές ειδικών αναγκών-ικανοτήτων και κατοικίδια ζώα και η συμβολή των κατοικίδιων ζώων θεραπείας».

Διπλωματική εργασία για την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών

Επιβλέπων Καθηγητής: **Μιχαήλ Μαντζανάς**, Καθηγητής, Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών, Διδάσκων ΔΠΜΣ Ζώα: «Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

Μέλη Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Μιχαήλ Μαντζανάς, Καθηγητής, Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών, Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

Γεώργιος Αραμπατζής, Μέλος Δ.Ε.Π. (Καθηγητής), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα Φιλοσοφίας), Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

Ευάγγελος Προτοπαπαδάκης, Μέλος Δ.Ε.Π. (Αναπληρωτής Καθηγητής), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα Φιλοσοφίας), Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2024

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ-ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΠΜΣ ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ

Μιντζά Αλεξάνδρα, Α.Μ.: 7573132200035

«Παιδιά-μαθητές ειδικών αναγκών-ικανοτήτων και κατοικίδια ζώα και η συμβολή των κατοικίδιων ζώων θεραπείας».

Διπλωματική εργασία για την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών

Επιβλέπων Καθηγητής: **Μιχαήλ Μαντζανάς**, Καθηγητής, Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών, Διδάσκων ΔΠΜΣ Ζώα: «Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

Μέλη Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Μιχαήλ Μαντζανάς, Καθηγητής, Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

Γεώργιος Αραμπατζής, Μέλος Δ.Ε.Π. (Καθηγητής), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα Φιλοσοφίας), Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

Ευάγγελος Προτοπαπαδάκης, Μέλος Δ.Ε.Π. (Αναπληρωτής Καθηγητής), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα Φιλοσοφίας), Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2024

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας
Αλεξάνδρα Μιντζά, © 2023 - Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία, της Φιλοσοφικής σχολής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, γιατί υπήρξαν αρωγοί στην διάνοιξη ενός νέου τρόπου σκέψης για τα ζώα, πιο φιλοσοφικού και πιο «ανθρώπινου» θα έλεγα, πέρα από τον στενό κτηνιατρικό που είχα ως τώρα μάθει.

Θέλω να αφιερώσω αυτή την πτυχιακή εργασία στις δυο κόρες μου, Μυρτώ και Δήμητρα, από τις οποίες «έκλεψα» τον κοινό μας χρόνο για να μπορέσω να συμμετάσχω σε αυτό το μεταπτυχιακό πρόγραμμα και κατά κάποιο τρόπο με στερήθηκαν.

«Γνώρισα τους ανθρώπους κι αγάπησα τα ζώα» -Μενέλαος Λουντέμης

«Το γεγονός πως ο άνθρωπος γνωρίζει το καλό και το κακό, αποδεικνύει την ανωτερότητα της σκέψης του σε σχέση με τα ζώα. Το γεγονός πως παρ' όλα αυτά, κάνει το κακό, αποδεικνύει την ηθική κατωτερότητα σε σχέση με τα ζώα.» - Mark Twain

1. Περίληψη

Όλοι γνωρίζουμε την ευεργετική επίδραση της συντροφιάς των κατοικίδιων ζώων. Έρευνες δείχνουν ότι η φροντίδα και η παρέα τους λειτουργούν αγχολυτικά, ρίχνουν την πίεση δρώντας ευεργετικά στην υγεία των ανθρώπων- κηδεμόνων. Η αγάπη και η αφοσίωση που δείχνουν τα κατοικίδια, χωρίς να περιμένουν κάποια ανταμοιβή κάνει τους ανθρώπους καλύτερους. Σήμερα οι πόλεις διογκώνονται, οι άνθρωποι απομακρύνονται ολοένα και περισσότερο από τη φύση και απομονώνονται. Η επαφή όμως με κάποιο κατοικίδιο ζώο μας φέρνει σε επαφή με την φύση από την οποία έχουμε αποκοπεί. Επιπρόσθετα, οι ηλικιωμένοι μόνοι χωρίς να έχουν κάποιον να φροντίσουν παραιτούνται από τη ζωή και παθαίνουν κατάθλιψη, ενώ με τη συντροφιά ενός κατοικίδιου βρίσκουν ξανά το νόημα της ζωής.

Πως όμως επιδρούν τα κατοικίδια στα παιδιά και ειδικότερα σε αυτά με δυσκολίες μαθησιακές, ασθένειες ή και αναπηρίες; Στην πτυχιακή εργασία στόχος μου είναι να ερευνήσω την επίδραση των κατοικίδιων σε αυτά τα παιδιά καθώς και το πως αντιδρούν στην παρουσία στο περιβάλλον τους κάποιου κατοικίδιου. Θα εμβαθύνω ακόμα περισσότερο στο ρόλο που μπορούν να παίξουν τα ειδικά εκπαιδευμένα ζώα (Animal Therapy ή Animal Assisted Therapy) στη βελτίωση της συμπεριφοράς, της υγείας και της ψυχολογίας των ατόμων αυτών. Τέλος θα συμπεράνω αν όντως είναι επιβεβλημένη η επαφή τους με κατοικίδια ή με ειδικά εκπαιδευμένα ζώα και αν τα οφέλη αυτής της επαφής υπερτερούν οποιοδήποτε ηθικών προβλημάτων μπορεί να εγείρονται από άλλη μια χρήση των ζώων προς όφελος της ανθρωπότητας.

Λέξεις Κλειδιά: Υποβοηθούμενη από ζώα θεραπεία, Αυτισμός, σύνδρομο Down, Δυσλεξία, ΔΕΠΥ (Διαταραχή ελλειμματικής προσοχής/ υπερκινητικότητας), Ευζωία

2. Abstract

We all know how beneficial the company of a domestic animal is for people. Research shows that the care and company of these animals can decrease stress and pressure and have a positive effect on the health of their owners. The love and commitment that animals show, without expecting some exchange, make people better. Nowadays cities are getting larger, people are distanced from nature and are isolated. The companion of a domestic animal gets us in contact with nature from which we have been rootless. In addition, old people alone, without someone to take care of them, give up on life and get depressed but with the companion of a pet, they find again the meaning of life.

But how do domestic animals interfere with children and especially with children who have learning difficulties, diseases, or disabilities? In this essay my target is to search how animals can have an effect on these children and how the children react to their presence. I will study more the role that Animal Therapy or Animal Assisted Therapy can play in the improvement of the behaviour, health, and psychology of these children. At the end I will conclude if pets and their therapy are beneficial for these children.

Keywords: Animal assisted therapy, Autism, Down syndrome, Dyslexia, ADHD (attention deficit hyperactivity disorder), Wellbeing

3.Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	4
1. Περίληψη.....	5
2. Abstract.....	6
3.Περιεχόμενα.....	7
4.Εισαγωγή.....	9
5.Τα ζώα και ο άνθρωπος.....	11
7.Αυτισμός.....	19
8.Δυσλεξία- Διάσπαση Ελλειμματικής προσοχής και Υπερκινητικότητα (ΔΕΠΥ).....	20
Δυσλεξία.....	20
ΔΕΠΥ.....	21
9.Σύνδρομο Down.....	24
10.Ζώα και θεραπεία.....	26
ΧΡΗΣΙΜΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ.....	26
ΙΠΠΟΣ.....	28
ΣΚΥΛΟΣ.....	29
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ για τους σκύλους θεραπείας.....	31
ΔΕΛΦΙΝΙ:.....	33
ΓΑΤΑ.....	35
11.Ηθική, Δίκαιο και Ευζωία.....	37
12.Συμπεράσματα.....	41
13.Βιβλιογραφία.....	43
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία.....	43
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	46
Ιστοσελίδες.....	49
14. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	50
Παράρτημα 1.....	50
Παράρτημα 2.....	51
Παράρτημα 3.....	52
Παράρτημα 4.....	53
Παράρτημα 5.....	54
Παράρτημα 6.....	55
Παράρτημα 8.....	57
Παράρτημα 9.....	58

Παράρτημα 10	59
---------------------------	----

4.Εισαγωγή

Η εργασία αυτή είναι μια βιβλιογραφική έρευνα σε δημοσιευμένες εργασίες και επιστημονικές έρευνες που σκοπό έχει να αναδείξει την βοήθεια που μπορούν να προσφέρουν τα ζώα στον άνθρωπο με εστίαση στα παιδιά και περισσότερο σε αυτά που έχουν κάποιες ιδιαιτερότητες και συγκεκριμένα αυτισμό, δυσλεξία, διάσπαση ελλειμματικής προσοχής- υπερκινητικότητα και σύνδρομο Down. Στόχος της είναι να καταγράψει με λεπτομέρεια τον τρόπο που μπορούν να βοηθήσουν τέσσερα είδη ζώων τα οποία είναι και αυτά που χρησιμοποιούνται κυρίως για θεραπευτικούς σκοπούς, και είναι ο ίππος, ο σκύλος, η γάτα και το δελφίνι. Μελετά τα θετικά και αρνητικά σημεία της χρήσης των ζώων αυτών για θεραπευτικούς σκοπούς τόσο από άποψη αποδοτικότητας όσο και για λόγους ηθικής και ευζωίας. Το δελφίνι αν και δεν πρόκειται για κατοικίδιο ζώο συμπεριλαμβάνεται στην εργασία, γιατί παρατηρείται αύξηση της χρήσης του τα τελευταία χρόνια αν και πρόκειται για ένα άγριο ζώο και μέσω της εργασίας ερευνώ αν είναι δικαιολογημένη μια τέτοια τάση.

Η εξημέρωση των ζώων από τον άνθρωπο υπήρξε μια μακρά διαδικασία που έγινε σε βάθος αιώνων κυρίως για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των ανθρώπων για τροφή, ένδυση, προστασία και μετακίνηση. Κάποια στιγμή στην πορεία της εξέλιξής του ο άνθρωπος κατάλαβε ότι δεν χρειάζονταν να κυνηγά και να μετακινείται συνεχώς για να βρει τροφή, όταν θα μπορούσε να καλλιεργεί και να έχει δίπλα του συνεχώς ζώα που θα του προσφέρουν γάλα, αυγά, κρέας, δέρμα. Από κυνηγός και νομάς λοιπόν έγινε γεωργός και κτηνοτρόφος¹ γύρω στο 10.000 με 13.000 π.Χ.² Έτσι προέκυψαν με την εξημέρωση και την απομόνωση από την άγρια φύση τους τα σημερινά παραγωγικά ζώα όπως είναι οι κόττες, οι αγελάδες, τα πρόβατα, οι χοίροι και οι κατσίκες, τα οποία ο άνθρωπος ως επί το πλείστον θεωρεί μηχανές παραγωγής για την εξυπηρέτηση των διατροφικών αναγκών του παγκόσμιου πληθυσμού που συνεχώς αυξάνει. Ξεχνά έτσι ότι πρόκειται για ζωντανούς οργανισμούς οι οποίοι δεν προορίζονται να ζουν περιορισμένοι σε λίγα τετραγωνικά, μακριά από τη φύση και να ταιΐζονται συνεχώς για να αποδώσουν τα μέγιστα και να «θυσιαστούν» το γρηγορότερο προς όφελός μας. Τα ζώα όπως και εμείς αισθάνονται πόνο, χαρά, λύπη, βαριούνται, φοβούνται και αγαπούν.³ Ο πόνος μάλιστα αποτελεί το κύριο κριτήριο για την ισότητά μας με τα ζώα σύμφωνα με τον Singer: «Αν ένα ον υποφέρει, δεν υπάρχει καμία ηθική δικαιολόγηση για να αρνηθούμε να λάβουμε υπόψη αυτόν τον πόνο. Ανεξάρτητα από τη φύση αυτού του όντος, η αρχή της ισότητας επιβάλλει να λάβουμε υπόψη μας αυτόν τον πόνο όπως και κάθε άλλο παρόμοιο πόνο οποιουδήποτε άλλου όντος, στο βαθμό βέβαια που μπορούν να γίνουν τέτοιες χονδροειδείς συγκρίσεις. Αν ένα ον δεν είναι ικανό να υποφέρει, ή να βιώνει ευχαρίστηση ή απόλαυση, δεν υπάρχει τίποτα που να πρέπει να λάβουμε υπόψη. Έτσι, το κριτήριο του αισθάνεσθαι (sentience) (χρησιμοποιώντας αυτόν τον όρο ως ένα βολικό, αν και όχι ως αυστηρή συντόμευση της δυνατότητας για πόνο και/ή ευχαρίστηση) είναι το μόνο εύλογο όριο του

¹ Diamond J. 2002. Evolution, consequences and future of plant and animal domestication. *Nature* 418: 700-707.

² Απόστολος Πέκας. Η απαρχή της Γεωργίας & οι επιδράσεις της στη διαμόρφωση του ανθρώπινου πολιτισμού και της ιστορίας των λαών. *Γεωργία – Κτηνοτροφία* • τεύχος 4/2014 © ΑγροΤύπος

³ Daar, A.S. (1997). Ethics of xenotransplantation: animal issues, consent, and likely transformation of transplant ethics. *World journal of surgery*, 21(9), 975-982. doi: 10.1007/s002689900336.

ενδιαφέροντος μας για τα συμφέροντα των άλλων. Θα ήταν αυθαίρετο να αποφασίζαμε να χαράξουμε αυτό το όριο με βάση άλλα χαρακτηριστικά, όπως την ευφυΐα ή την ορθολογικότητα. Γιατί να μην επιλέγαμε ένα άλλο χαρακτηριστικό, όπως το χρώμα του δέρματος;» (Η Απελευθέρωση των Ζώων, σ. 63)⁴

Πέρα όμως από τα παραγωγικά ζώα, ο άνθρωπος εξημέρωσε και αυτά που λέμε σήμερα ζώα συντροφιάς τα οποία είναι κυρίως ο σκύλος και η γάτα. Αρχικά και αυτά εξημερώθηκαν γιατί κάτι προσέφεραν στον άνθρωπο. Ο σκύλος για παράδειγμα προστασία των κοπαδιών από τους λύκους, βοήθεια στο κυνήγι και η γάτα προστασία από τα ποντίκια, τους σκορπιούς και τα φίδια. Δημιουργήθηκε όμως δεσμός των ανθρώπων με τα ζώα αυτά μιας και αυτά δεν προορίζονταν για τροφή και ένιωθε ότι μπορούσε να δεθεί μαζί τους και να έρθει πιο κοντά, να τα χαϊδέψει, να τα φροντίσει και να τα βάλει στο σπίτι του. Υποσυνείδητα κατάλαβε ότι χρειάζεται την συντροφιά των κατοικίδιων αυτών και για άλλους λόγους, για λόγους ψυχικής υγείας, αναψυχής και χαλάρωσης.

Φτάνουμε λοιπόν στο σήμερα όπου οι άνθρωποι ολοένα και περισσότερο αναγνωρίζουν την προσφορά των ζώων στην ανθρωπότητα και δεν θέλουν πλέον τα ζώα να αντιμετωπίζονται ως προϊόντα, αν και κάποιοι οδηγούνται πολλές φορές σε ακρότητες θα μπορούσαμε να πούμε στην προσπάθειά τους να τα υπερασπιστούν. Τα ζώα αποκτούν δικαιώματα, δεν μπορεί ο καθένας να τα κακοποιεί χωρίς συνέπειες ακόμα και στα παραγωγικά ζώα πρέπει να καλύπτονται όλες οι ανάγκες τους όχι μόνο διατροφικές αλλά και φυσιολογικές όπως επαφή τους με τη φύση, η φυσιολογική τους κίνηση, η ύπαρξη φωλιών κ.α. ώστε όσο ζουν να έχουν μια αξιοπρεπή ζωή. Ωστόσο υπάρχουν και αυτοί που υποστηρίζουν ότι η βελτίωση των συνθηκών ζωής δεν αρκεί και ότι τα ζώα έχουν εγγενή αξία, πρωτεργάτης είναι ο Tom Regan ο οποίος στο έργο του «Η υπόθεση των δικαιωμάτων των ζώων» γράφει: «Ωστόσο, λίγο άχυρο, περισσότερος χώρος και κάποια συντροφιά στα ζώα δεν θα εξαλείψει, ούτε καν θα ακουμπήσει, το βασικό λάθος που είναι το να θεωρούνται και να αντιμετωπίζονται αυτά τα ζώα ως δικοί μας πόροι. Ένα μοσχάρι που μεγάλωσε σε αυστηρό εγκλεισμό και θανατώθηκε για να φαγωθεί αποτελεί παράδειγμα αυτής της αντιμετώπισης και θεώρησης: αλλά το ίδιο ισχύει και για ένα άλλο μοσχάρι που ανατράφηκε (όπως λένε) ‘πιο ανθρωπινά’ (more humanely). Αν θέλουμε να διορθώσουμε τον λανθασμένο τρόπο με τον οποίον μεταχειριζόμαστε τα αγροτικά ζώα απαιτείται κάτι περισσότερο από το να κάνουμε τις μεθόδους εκτροφής τους ‘πιο ανθρωπινες’. απαιτείται η ολοκληρωτική εξαφάνιση της εμπορικής κτηνοτροφίας.»⁵

⁴ Singer, P. (2010). *Η απελευθέρωση των ζώων*. Μετάφραση Καραγεωργάκης, Σταύρος, Αθήνα, εκδόσεις Αντιγόνη.

⁵ Peter Singer, Tom Regan, Lori Gruen, Josephine Donovan. *Ζώα και Ηθική*. Επιμέλεια Σταύρος Καραγεωργάκης. Κέντρο πληροφόρησης Αντιγόνη

εξέλιξης να τον φέρει εδώ που είναι σήμερα. Παρόλα αυτά όμως οι άνθρωποι αισθάνονται ότι υπερέχουν έναντι των ζώων και γεννιέται έτσι ο ειδισμός¹⁴ ο οποίος οδηγεί στην εκμετάλλευση¹⁵ των ζώων από τον άνθρωπο.

Με την εξέλιξη λοιπόν αυτή και τις δυνατότητες του μυαλού του, κατάφερε ο άνθρωπος να επικρατήσει και αν και δεν είναι δυνατότερος στο σώμα από άλλα είδη ζώων, να τα καταδυναστεύει με τη δύναμη της ευφυΐας του και τη χρήση των εργαλείων. Έτσι από τροφοσυλλέκτης ο πρωτόγονος άνθρωπος μετατράπηκε σε κυνηγός και στη συνέχεια σε κτηνοτρόφος. Τα ζώα λοιπόν πρόσφεραν από τότε στον άνθρωπο την τροφή, την ένδυση και τη μεταφορά. Τα άλογα και τα γαϊδούρια προσέφεραν στην ανθρωπότητα μεγάλο έργο κουβαλώντας φορτία και μεταφέροντας τους ανθρώπους. Τα βόδια επί αιώνες όργωναν τη γη. Το μαλλί και το δέρμα των αιγοπροβάτων έντυσε και ζέστανε την ανθρωπότητα. Το κρέας, το γάλα και τα αυγά των οικόσιτων ζώων τάισε και χόρτασε τον άνθρωπο.

Αλλά και η συντροφιά των ζώων στον άνθρωπο δεν είναι ανάγκη των τελευταίων ετών. Ένα από τα πρώτα ζώα που εξημέρωσε ο άνθρωπος είναι ο σκύλος. Ας μην ξεχνάμε τον Άργο, σκύλο του Οδυσσέα που τον περίμενε να γυρίσει στην Ιθάκη 20 ολόκληρα χρόνια για να πεθάνει, αφότου τον αντίκρυσε, αναγνωρίζοντάς τον παρά τα τόσα χρόνια απουσίας. «Κει πάνω ο σκύλος ο Άργος κοίτουσαν, μα ξάφνου, μπρος του μόλις ένιωσε τον Οδυσσέα να στέκει, μεμιάς τα δυο του αφτιά κατέβασε κουνώντας την ουρά του, μα στον αφέντη του σιμότερα πια δε βαστούσε να 'ρθει.. Κι αυτός, την όψη αλλού γυρίζοντας, εσφούγγιξε ένα δάκρυ..» Ομήρου Οδύσσεια, Ραψωδία ρ στ.331-376, Τηλεμάχου έπάνοδος εις Ιθάκην, Μετάφραση, Ν. Καζαντζάκη - Ι. Κακριδή, 1938.¹⁶ Ο Όμηρος λοιπόν είναι από τους πρώτους που καταγράφει την σχέση του σκύλου με το αφεντικό του, την πίστη, την αφοσίωση και την αγάπη που δείχνει ο σκύλος. Και τόσο πολύ έχει προσαρμοστεί και εξελιχθεί ο σκύλος μαζί με τον άνθρωπο, που είναι το μόνο είδος που δεν μπορεί να επιβιώσει μόνο του. Γιατί όμως ο άνθρωπος που τα έχει όλα και εκμεταλλεύεται στο έπακρο τα ζώα επιζητά την παρουσία τους, την παρέα και τη φροντίδα τους; Υπάρχει μια σχέση αλληλεξάρτησης του ανθρώπου και των κατοικίδιων ζώων. Ο Ρουσσώ (Jean-Jacques Rousseau, 1712- 1778)¹⁷ μάλιστα πίστευε ότι όλα τα προβλήματα του ανθρώπου απορρέουν από την απομάκρυνση του από τη φύση.¹⁸ Γι' αυτό ίσως και η επαφή με τα ζώα έχει τόσο ευεργετικά αποτελέσματα στην ψυχολογία των ανθρώπων, γιατί τους φέρνει σε επαφή με την πραγματική τους φύση, σαν να ενώνει τον κρίκο της αλυσίδας που έσπασε με το άλμα της προόδου.

Το χάδι, η παρατήρηση των ζώων βοηθά το σύγχρονο άνθρωπο να αποσυμπιεστεί από το άγχος του αφύσικου τρόπου ζωής του. Δεν είναι τυχαίο ότι σε χώρες της Ασίας όπως η Ιαπωνία και

¹⁴ Joan Dunayer. Speciesism. Ryce Publishing. Derwood-Maryland. 2004

¹⁵ Cazaux, G., & Beirne, P. (2006). Animal abuse. In: McLaughlin, E., & Mucie, J. (eds). *The Sage dictionary of criminology*. Sage, London.

¹⁶ Ομήρου, Οδύσσεια, Μετάφραση Ν. Καζαντζάκης, Ι. Κακριδής, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, 2015

¹⁷ [Jean-Jacques Rousseau - Wikipedia](#)

¹⁸ J.-J. Rousseau, *Λόγος για τα θεμέλια και την καταγωγή της ανισότητας ανάμεσα στους ανθρώπους* (1755), μετάφραση Αλεξίου-Καναγκίνη Μέλλω, Αθήνα, Σύγχρονη εποχή, 2010

η Ταιβάν, αλλά και στην Ευρώπη πλέον, όπως στην Αυστρία¹⁹ αλλά και στην Αθήνα²⁰ έχουν ανοίξει καφέ (cat café) τα οποία προσφέρουν στους πελάτες τους την συντροφιά γατών. (βλέπε εικόνες στο Παράρτημα 3). Εκεί άνθρωποι, που δεν μπορούν για λόγους πρακτικούς π.χ. χώρου ή χρόνου και για λόγους οικονομικούς, να έχουν ένα κατοικίδιο ενώ το έχουν ανάγκη, έρχονται σε επαφή με τις γατούλες «ζεσταίνοντας» τις ψυχές τους.

Τι πίστευαν όμως στην αρχαιότητα για τα ζώα; Ο ειδισμός και η κακομεταχείρισή τους δεν είναι προνόμιο μόνο του σύγχρονου ανθρώπου. Οι σοφιστές, μαζί με αυτούς ο Σωκράτης και ο Πλάτωνας πίστευαν ότι το πνεύμα είναι ανώτερο της φύσης, άρα τα ζώα είναι κατώτερα του ανθρώπου. Ο Αριστοτέλης²¹ πίστευε ότι η ψυχή πεθαίνει μαζί με το έμβιο ον που τη φέρει (ψυχή είναι ο εγκέφαλος, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη) και ότι τα ζώα έχουν μια συλλογική ψυχή και όχι μοναδική το καθένα όπως ο άνθρωπος, άρα και αυτός θεωρούσε τα ζώα υποδεέστερα. Επομένως τα ζώα υπάρχουν για να εξυπηρετούν τους ανθρώπους, έλεγε ο Αριστοτέλης: «...τα φυτά υπάρχουν χάριν των ζώων και τα άλλα ζώα υπάρχουν χάριν των ανθρώπων, και τα μεν ήμερα ζώα υπάρχουν για τροφή και για άλλη χρήση και από τα άγρια, αν όχι όλα, πάντως τα περισσότερα υπάρχουν για τη διατροφή του ανθρώπου και για άλλη ωφέλεια, ήτοι για να γίνονται από αυτά τα ρούχα και άλλα εργαλεία. Αν λοιπόν η φύση δεν κάνει τίποτα χωρίς σκοπό, τότε πρέπει η φύση να τα έχει δημιουργήσει όλα χάριν των ανθρώπων»²². Αντίθετα ο Πυθαγόρας και οι μαθητές του πίστευαν στην ισότητα του ανθρώπου με τα ζώα και δεν έτρωγαν κρέας. Ο Πορφύριος με το έργο του Περί Αποχής Εμψύχων και ο Πλούταρχος με τα έργα του Πότερα των Ζώων Φρονιμότερα, τα Χερσαία ή τα Ένυδρα²³, το Περί του τα Άλογα λόγω Χρήσθαι, γνωστό επίσης με τον τίτλο Γρύλλος²⁴, και το Περί Σαρκοφαγίας²⁵ που απαρτίζεται από δύο λόγους, θεωρούν τα ζώα ισότιμα και απέχουν από την κατανάλωση σάρκας. Μάλιστα ο Πορφύριος λέει στο Περί Αποχής Εμψύχων «Οποιοσ απέχει από κάθε έμψυχο ον είναι επόμενο να απέχει πολύ περισσότερο από το να βλάπτει τα όντα του ίδιου με αυτόν είδους»²⁶, άποψη που υποστηρίζεται και σήμερα, αφού οι ψυχολόγοι υποστηρίζουν ότι όποιος κακομεταχειρίζεται τα ζώα είναι πολύ πιθανόν να έχει την ίδια συμπεριφορά στους συνανθρώπους του.

Για τον Καρτέσιο (René Descartes, 1596- 1680), Περί ψυχής στοχασμό, το μόνο σημαντικό ον είναι ο άνθρωπος και όλα τα άλλα έμβια όντα είναι απλώς μηχανές χωρίς ψυχή, αισθήματα

¹⁹ [Cafe Neko, Austria's 1st cat cafe opens in Vienna \(archive.org\)](#)

²⁰ [Cat Cafe Athens – Cat Cafe Athens](#)

²¹ Αριστοτέλης. Περί Ψυχής. Μετάφραση Ντότσικα Αλεξάνδρα. Εκδότης Ζήτρος. 2020

²² Αριστοτέλης. Πολιτικά. Μετάφραση Σπυρίδων Μαγγίνας. Εκδότης ΑΜΜΩΝ ΕΚΔΟΤΙΚΗ. 2021

²³ Πλούταρχος. Πότερα φρονιμότερα, τα χερσαία ή τα ένυδρα. Ηθικά, τόμος 25. Εκδόσεις Κάκτος

²⁴ Πλούταρχος. Γρύλλος, Περί του τα άλογα λόγω χρήσθαι. Μετάφραση Μενέλαος Χριστόπουλος. Αθήνα, εκδόσεις Στιγμή. 1996

²⁵ Πλούταρχος. Περί σαρκοφαγίας. Διαθέσιμο στο [Περί σαρκοφαγίας Α΄ - Βικιθήκη \(wikisource.org\)](#) . [Περί σαρκοφαγίας Β΄ - Βικιθήκη \(wikisource.org\)](#)

²⁶ ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ (Ο ΤΥΡΙΟΣ). Περί αποχής εμψύχων. Μετάφραση ΝΙΚΟΛΙΤΣΗΣ ΜΙΧ. ΝΙΚΟΣ. ΕΥΤΟΠΙΑ. 2020

και κατ' επέκταση αξία,²⁷ ενώ σύμφωνα με τον Καντ (Immanuel Kant, 1724-1804), οι άνθρωποι δεν έχουν άμεσο καθήκον έναντι των ζώων και τα ζώα αποτελούν μέσα για την εκπλήρωση ενός σκοπού, ο οποίος δεν είναι άλλος από τον άνθρωπο.²⁸ Και για τον Χριστιανισμό όμως τα ζώα δεν έχουν την ίδια αξία με τον άνθρωπο και ο άνθρωπος μπορεί να τα εκμεταλλεύεται προς όφελός του, αφού σύμφωνα με τον Θωμά Ακινάτη, (ιερέα της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, θεολόγο και φιλόσοφο, Thomas Aquinas, 1225- 1274): «Δεν είναι αμαρτία να χρησιμοποιείς ένα πράγμα για το σκοπό για τον οποίο υπάρχει. Τώρα η αποστολή των άλλων πραγμάτων είναι τέτοια, ώστε τα ατελή υπάρχουν για λογαριασμό των τέλειων. Πράγματα που έχουν μόνο ζωή, όπως όλα τα φυτά, προορίζονται για τα ζώα, και όλα τα ζώα για τον άνθρωπο Κατόπιν αυτού...δεν είναι έκνομο να χρησιμοποιούν οι άνθρωποι τα φυτά, για το καλό των ζώων, και τα ζώα για το καλό του ανθρώπου.»²⁹

Τα ζώα όμως είναι έμψυχα όντα και διαθέτουν συναισθήματα, μάλιστα ο νευροεπιστήμονας Panksepp στο βιβλίο του *Affective neuroscience: The foundations of human and animal emotions*³⁰ περιγράφει επτά συστήματα συναισθημάτων στα ζώα (Επιθυμίας, Θυμού, Φόβου, Πανικού, Πόθου, Φροντίδας, Παιχνιδιού) τα οποία εξελίχθηκαν μέσα από τους αιώνες για να βοηθούν στην επιβίωση και προσαρμογή τους στο περιβάλλον.

Πέρα από της παραπάνω χρήσεις των ζώων για τροφή, ένδυση, μεταφορά και συντροφιά, χρησιμοποιούνται στην ιατρική σαν πειραματόζωα. Έτσι οι επιστήμονες με την χρήση των πειραματόζωων έχουν βρει τη θεραπεία για διάφορα νοσήματα, τα χρησιμοποιούν για να βρουν νέα φάρμακα, να ελέγξουν τις παρενέργειές τους και να τα βελτιώσουν. Τροποποιούν γενετικά συνεχώς τα πειραματόζωα για βρουν την αντίδραση των γονιδίων π.χ. σε διάφορες μορφές καρκίνου και πληθώρα άλλων πειραμάτων τα οποία θα προσφέρουν στον άνθρωπο θεραπεία, μακροζωία, καλύτερη ποιότητα ζωής...

Ακόμη και στην ομορφιά χρησιμοποιούνται πειραματόζωα για τη δοκιμή των καλλυντικών ώστε να αποφεύγονται αλλεργικές ή τοξικές αντιδράσεις στους ανθρώπους που θα τα χρησιμοποιήσουν στη συνέχεια, αν και τα τελευταία χρόνια οι αντιδράσεις όλο και αυξάνονται με αποτέλεσμα να έχουν μειωθεί δραστικά τα καλλυντικά που παράγονται με δοκιμές στα ζώα. Στην ευρωπαϊκή ένωση έχουν απαγορευτεί τα καλλυντικά αυτά σύμφωνα με τον Κανονισμό 1223/ 2009 για τα καλλυντικά προϊόντα. Με βάση το άρθρο 18 αυτού του Κανονισμού, με την επιφύλαξη των γενικών υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 3 για τα ασφαλή καλλυντικά για την ανθρώπινη υγεία, απαγορεύεται η τοποθέτηση στην αγορά καλλυντικών προϊόντων, η τελική σύνθεση ή τα συστατικά των οποίων, έχουν αποτελέσει αντικείμενο

²⁷ Ρενέ Ντεκάρτ. ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ. Μετάφραση ΠΡΕΛΟΡΕΝΤΖΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ,ΡΟΖΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ. Εκδότης ΚΡΙΤΙΚΗ. 2017

²⁸ Ιμμάνουελ Καντ (1984). *Τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*. εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια: Γιάννης Τζαβάρας. Αθήνα: Δωδώνη. ISBN 978-960-248-120-2.

²⁹ Χριστίνα Παπανδρέου. « Το νομικό καθεστώς των ζώων: Ελληνικό Δίκαιο, Δικαιοσυγκριτική Θεώρηση, Νομολογία, Προτάσεις». Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών. 2018

³⁰ Jaak Panksepp. The basic emotional circuits of mammalian brains: Do animals have affective lives? *Neuroscience and Biobehavioral Reviews* 35 (2011) 1791–1804

δοκιμών σε ζώα, καθώς και η διενέργεια, στο έδαφος της Κοινότητας, δοκιμών σε ζώα οι οποίες αφορούν τελικά καλλυντικά προϊόντα ή και τα συστατικά τους.³¹

Άλλη μια συνεισφορά των ζώων στον άνθρωπο αποτελεί η ξενομεταμόσχευση³², όπου αναπαράγονται γενετικά τροποποιημένα ζώα, κυρίως ο χοίρος που θεωρείται πιο συμβατός με τον άνθρωπο, τα οποία φέρουν γονίδια ανθρώπινα και σκοπός τους είναι να «θυσιαστούν» για να δώσουν ιστούς ή όργανά τους για μεταμόσχευση σε ανθρώπους που το έχουν ανάγκη. Η μέθοδος είναι σε αρχικά στάδια και εγείρει σημαντικές ηθικές αντιδράσεις.³³

Τα κατοικίδια ζώα δρουν ψυχοθεραπευτικά για τους ανθρώπους και ιδιαίτερα για τα παιδιά, ιδιαίτερη μνεία θα κάνουμε παρακάτω, τους ασθενείς καθώς και τους ηλικιωμένους. Ειδικά για τους ηλικιωμένους³⁴ ο ρόλος των κατοικίδιων είναι πολύ σημαντικός. Οι άνθρωποι στη δύση τη ζωή τους βιώνουν μοναξιά, απαισιοδοξία, κατάθλιψη, νιώθουν άχρηστοι και παραιτούνται από τη ζωή. Έρευνες δείχνουν πως αν έχουν κάποιο ζώο να φροντίσουν η ζωή τους αποκτά νόημα ξανά, νιώθουν χρήσιμοι, έχουν κάποιον να σκέφτονται και να αγαπούν, βελτιώνεται η σωματική και ψυχική τους υγεία, ελαττώνεται το άγχος και η αρτηριακή τους πίεση, αυξάνεται η σωματική δραστηριότητα και κοινωνικοποιούνται.³⁵

Όλη αυτή η εκμετάλλευση των ζώων προς όφελος των ανθρώπων προκαλεί ολόένα και περισσότερες αντιδράσεις για την ηθικότητα της. Ένα παράδειγμα αποτελεί ο διεθνής οργανισμός PETA (People for the Ethical Treatment of Animals) ο οποίος με δράσεις και δημοσιεύσεις αντιτίθεται στην θανάτωση, εκτροφή και εν γένει βασανισμό των ζώων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαφημιστική καμπάνια του οργανισμού το Μάρτιο του 2004 υπό τον τίτλο «Το ολοκαύτωμα στο πιάτο σας» (“The Holocaust on your plate”) στην οποία σε επτά διαφημιστικές αφίσες συνέκριναν με φωτογραφίες τους σκελετωμένους, στοιβαγμένους ή και νεκρούς αιχμαλώτους του Άουσβιτς με σκελετωμένα, στοιβαγμένα ή σφαγμένα παραγωγικά ζώα εντατικής εκτροφής.³⁶ Με την διαφήμιση αυτή, η PETA προσπάθησε να προκαλέσει το κοινό αίσθημα και να δείξει πως και τα ζώα υποφέρουν και δεν θα πρέπει να χρήζουν τέτοιας κακομεταχείρισης. Η διαφήμιση αυτή απαγορεύτηκε στην

³¹ Χριστίνα Παπανδρέου. « Το νομικό καθεστώς των ζώων: Ελληνικό Δίκαιο, Δικαιοσυγκριτική Θεώρηση, Νομολογία, Προτάσεις». *Οπ. παραπ.*

³² Bach, F.H., Ibinson, A.J., & Weeramantry, H.E.C. (2001). Ethical and Legal Issues in Technology: Xenotransplantation. *American Journal of Law & Medicine*, 27(3), 283-300. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0098858800011515>

³³ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΜΙΝΤΖΑ. ΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΞΕΝΟΜΕΤΑΜΟΣΧΕΥΣΗΣ ΜΕ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΓΕΝΕΤΙΚΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΗΣ. ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΠΜΣ ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ. 2023

³⁴ E. Paul Cherniack and Ariella R. Cherniack. The Benefit of Pets and Animal-Assisted Therapy to the Health of Older Individuals. Hindawi Publishing Corporation, *Current Gerontology and Geriatrics Research*, Volume 2014, Article ID 623203, 9 pages, <http://dx.doi.org/10.1155/2014/623203>

³⁵ Roth, J. (2000). Pet therapy Uses with Geriatric Adults. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 4, 27-39

³⁶ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS. FIFTH SECTION. CASE OF PETA DEUTSCHLAND v. GERMANY (Application no. 43481/09). JUDGMENT STRASBOURG. 8 November 2012. FINAL 18/03/2013. This judgment has become final under Article 44 § 2 (c) of the Convention.

Γερμανία μετά από προσφυγή στο δικαστήριο Εβραίων που είχαν επιβιώσει του ολοκαυτώματός και είχαν χάσει συγγενείς τους σε αυτό, με το σκεπτικό ότι το περιεχόμενο ήταν προσβλητικό, καταπατούσε την ανθρώπινη αξιοπρέπειά τους και εργαλειοποιούσε το ολοκαύτωμα. Στην Αυστρία αντίθετα το δικαστήριο την επέτρεψε στηριζόμενο στην ελευθερία της έκφρασης. Ίσως όντως ήταν μια υπερβολική δράση από πλευράς ΡΕΤΑ και οι άνθρωποι που είχαν ζήσει το ολοκαύτωμα να μην άντεχαν να βλέπουν φωτογραφίες από τη φρίκη που έζησαν. Αν το σκεφτούμε όμως καλύτερα ήταν μια υπενθύμιση της βάνανσης μεταχείρισης στα εντατικά εκτρεφόμενα ζώα και οι συγκρινόμενες εικόνες των νεκρών, βασανισμένων ζώων με αυτές των ανθρώπων του Άουσβιτς μπορεί να αφυπνίσουν συνειδήσεις.

6. Ζώα και παιδιά

Ο άνθρωπος όταν γεννιέται βρίσκεται πιο κοντά στη φύση μιας και γεννιέται γυμνός χωρίς να του ανήκει τίποτα, απαλλαγμένος θα λέγαμε από τα βάρη του πολιτισμού και το μόνο που έχει σημασία είναι η επιβίωσή του. Όσο όμως μεγαλώνει και γίνεται μέλος των σύγχρονων κοινωνιών απομακρύνεται από τη φύση και σημαντικό ρόλο παίζουν άλλοι τομείς της καθημερινότητας, όπως η καριέρα, η επιτυχία και άλλα. Τα παιδιά όμως ομοιάζουν θα μπορούσαμε να πούμε κατά κάποιο τρόπο με τα ζώα. Αθώα και άδοξα όπως είναι δεν γνωρίζουν το κακό, προσεγγίζουν τα ζώα με σκοπό το παιχνίδι, την παρέα και θέλουν να δώσουν και να πάρουν αγάπη. Χαίρονται με μικρά πράγματα, η ζωή για αυτά είναι απλή, αφού απ' όλα τα παιχνίδια προτιμούν αυτά έξω στη φύση, με το χώμα, την άμμο, να φτιάχνουν κάστρα, να παίζουν κνηγητό και θέλουν συντρόφους τους στις σκανδαλιές τα ζώα. Προς το τέλος της ζωής του ο άνθρωπος κάνει τον απολογισμό του και ξαναγυρίζει σε αυτή την αρχή, πάλι δεν μετρούν τα άλλα περιττά αλλά η καθημερινή επιβίωση και η επαφή με τη φύση ξανάρχεται σε πρώτο πλάνο, μιας και συνειδητοποιεί ότι από εκεί προήλθε και εκεί θα επιστρέψει.

Η παρουσία των ζώων βοηθά τα παιδιά να ανοίγονται, τους αυξάνει την ενσυναίσθηση και την αυτοπεποίθηση. Ο Freud (Sigmund Freud, 6 Μαΐου 1856 – 23 Σεπτεμβρίου 1939), το 1930 παρατήρησε ότι κατά τις συνεδρίες με τους ασθενείς του, οι δεύτεροι ένιωθαν πιο άνετα και ανοίγονταν περισσότερο αν ήταν παρών ο σκύλος του. Τη δεκαετία του 1960, ο ψυχολόγος Levinson (Boris Mayer Levinson, 1 Ιουλίου 1907 – 2 Απριλίου 1984)) παρουσίασε μια εργασία στην οποία περιέγραφε πως συμμετείχε ο σκύλος τους στις θεραπείες των παιδιών και παρά τις επικρίσεις που δέχτηκε, σήμερα θεωρείται ο πατέρας της υποβοηθούμενης από ζώα θεραπείας.³⁷

Η παιδική ηλικία αποτελεί ορόσημο για τη μετέπειτα ζωή του ανθρώπου. Τα «τραύματα» της παιδικής μας ηλικίας μας σημαδεύουν για πάντα και μπορεί να μην τα ξεπεράσουμε ποτέ. Κατά την ψυχοθεραπεία πάντα οι θεραπευτές συζητούν για την παιδική ηλικία των ασθενών τους ψάχνοντας εκεί τα βαθύτερα αίτια προβλημάτων και συμπεριφορών της ενήλικης ζωής. Δεν είναι τυχαίο πως τα περισσότερα παιδιά ζητούν να αποκτήσουν τουλάχιστον ένα κατοικίδιο και έρευνες δείχνουν ότι τα περισσότερα νοικοκυριά που έχουν κατοικίδια είναι αυτά οικογενειών με παιδιά.³⁸ Τα παιδιά αναλαμβάνοντας την φροντίδα ενός ζώου γίνονται πιο υπεύθυνα, αποκτούν αυτοπεποίθηση και μαθαίνουν τον κύκλο της ζωής μέσα από την απώλεια σε κάποια στιγμή του κατοικίδιού τους. Έρχονται έτσι σε επαφή με το θάνατο κάποιου αγαπημένου ζώου και μαθαίνουν πως δεν ζούμε για πάντα και πρέπει να συμφιλιωθούμε με την ιδέα της απώλειας κατά επέκταση και δικών μας ανθρώπων. Έρευνες στην ελληνική κοινωνία δείχνουν αδυναμία από πλευράς δασκάλων να αντιμετωπίσουν ερωτήσεις σχετικές

³⁷ Levinson, B.M. Pet-Oriented Child Psychotherapy. Charles C. Thomas, Springfield, U.S.A, Illinois 1969

³⁸ Westgarth, C.; Gaskell, R.M.; Coyne, K.P.; German, A.J.; Dawson, S.; Heron, J.; Ness, A.R.; Bundred, P.; McCune, S. Family pet ownership during childhood: Findings from a UK birth cohort and implications for public health research. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2010, 7, 3704–3729. Westgarth, C.; Pinchbeck, G.L.; Bradshaw, J.W.; Dawson, S.; Gaskell, R.M.; Christley, R.M. Factors associated with dog ownership and contact with dogs in a UK community. *BMC Vet. Res.* 2007

με το θάνατο, καθώς και να διαχειριστούν σωστά τα παιδιά που βιώνουν κάποια απώλεια συγγενικού προσώπου τους και πενθούν.³⁹

Τα ζώα προσφέρουν στα παιδιά αποδοχή, δεν τα επικρίνουν, τραβούν την προσοχή τους και τα ενθαρρύνουν να μάθουν και να συμμετέχουν.⁴⁰ Τα βοηθούν να αντιμετωπίζουν τους φόβους τους, το άγχος και τα ψυχολογικά τραύματα. Τα παιδιά μιλούν στα ζώα για τα προβλήματά τους, τις χαρές, τις αγωνίες και τις λύπες τους. Νιώθουν ότι έχουν κάποιον να μοιράζονται όλα τα αισθήματά τους και δεν θα προδοθούν. Ακόμα η παρουσία τους ενώ διαβάζουν τα ηρεμεί και τα κάνει να αποδίδουν καλύτερα. Παρέχουν στα παιδιά εφόδια για να μπορούν να ξεπεράσουν ψυχικά προβλήματα απόρροια διαζυγίου, θρήνου, απώλειας, bullying, εγκατάλειψης, κακοποίησης...

Κατά την γέννηση ένα μωρό αποχωρίζεται από τη μητέρα του με την οποία αποτελούσε ένα οργανισμό και αυτό από μόνο του είναι ένα τραύμα. Πιστεύεται ότι τα μωρά τους πρώτους μήνες της ζωής τους εξακολουθούν να νιώθουν ότι είναι ένα με τη μητέρα τους και νιώθουν άσχημα μακριά της, ενώ τα ηρεμεί η αγκαλιά, η μυρωδιά και η φωνή της. Μεγαλώνοντας η απόσταση αυτή αυξάνει φυσιολογικά και τα ίδια τα παιδιά μπορούν να αποζητούν την ανεξαρτησία τους. Η παρουσία όμως ενός κατοικίδιου στη ζωή τους τους παρέχει την σιγουριά της μόνιμης παρέας αλλά και την αίσθησης της ανεξαρτησίας και γίνεται σύμμαχός τους σε μια πιο ομαλή μετάβαση από την παιδική ηλικία στην εφηβική και τέλος στην ενήλικη.

Τα παιδιά κατά τη σχολική ηλικία εμφανίζουν άγχος, φοβίες. Τα άγχη για τα μαθήματα, αν θα έχουν φίλους, φοβίες για το σκοτάδι, το μεγάλο σχολείο και τόσα άλλα πράγματα που στους ενήλικες μοιάζουν ασήμαντα, στα κεφαλάκια των παιδιών διογκώνονται και τα οδηγούν συχνά σε συμπτώματα όπως η ενούρηση, ο τραυλισμός, το φάγωμα των νυχιών ή διάφορα τικ. Τα παιδιά που έχουν κάποιο κατοικίδιο στο περιβάλλον τους ξεπερνούν πιο εύκολα αυτούς τους φόβους και εμφανίζουν λιγότερο ως και καθόλου αυτά τα ψυχοσωματικά συμπτώματα, αλλά και εναλλακτικές θεραπείες με ειδικά εκπαιδευμένα ζώα⁴¹ βοηθούν παιδιά με ψυχολογικά προβλήματα, εγκεφαλική παράλυση, καρκίνο, μαθησιακές δυσκολίες και διάφορα σύνδρομα.

³⁹ Σοφία Χατζηνικολάου, Τάνια Αναγνωστοπούλου. «Οι απώλειες στη ζωή του παιδιού»: Η ανάγκη δημιουργίας του συγκεκριμένου προγράμματος. Επιστημονικό Βήμα, τ. 13, - Ιούνιος 2010

⁴⁰ Mary Renck Jalongo, Lorraine J. Guth. Animal-Assisted Counseling for Young Children: Evidence Base, Best Practices, and Future Prospects. Early Childhood Education Journal (2023) 51:1035–1045 <https://doi.org/10.1007/s10643-022-01368-5>

⁴¹ Mary Renck Jalongo, Lorraine J. Guth. Animal-Assisted Counseling for Young Children: Evidence Base, Best Practices, and Future Prospects. Early Childhood Education Journal (2023) 51:1035–1045 <https://doi.org/10.1007/s10643-022-01368-5>

7. Αυτισμός

Ο αυτισμός είναι ένα σύνδρομο που παρουσιάζει αύξηση τα τελευταία χρόνια είτε λόγω της αλλαγής των συνθηκών της ζωής μας, είτε λόγω της πιο εύκολης και γρήγορης διάγνωσής του. Περιεγράφηκε πρώτη φορά το 1943 από το Leo Kanner. Τα άτομα που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού (εικόνα παράρτημα 8) δεν έχουν όλα τον ίδιο βαθμό προβλημάτων στην συμπεριφορά. Υπάρχουν άτομα τελείως λειτουργικά και στον αντίποδα πολύ βαριές περιπτώσεις που στην πλειονότητά τους εμφανίζουν νοητική υστέρηση. Στον αυτισμό τρία είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του ατόμου που επηρεάζονται :

-η κοινωνική του συμπεριφορά, τα άτομα αυτά δεν εκφράζουν συναισθήματα ούτε για τους γονείς τους, απομονώνονται και δεν επιζητούν την κοινωνική επαφή.

-η επικοινωνία, τα άτομα αυτά δεν αναπτύσσουν λόγο ή δυσκολεύονται πολύ να μιλήσουν και να επικοινωνήσουν με τους άλλους.

-η φαντασία, τα άτομα αυτά παρουσιάζουν στερεοτυπικές κινήσεις, θέλουν να υπάρχει μια ρουτίνα σε ότι κάνουν και μπορεί να προσκολληθούν σε κάτι τελείως ασήμαντο όπως σε μια κλωστή στο ρούχο τους.⁴²

Τα αυτιστικά παιδιά θα μπορούσαμε να πούμε ότι μοιάζουν με τα ζώα, από την άποψη ότι είναι κλεισμένα στον εαυτό τους, δεν έχουν συνήθως λόγο και δυσκολεύονται στην επικοινωνία με τους γύρω. Έτσι όταν τα φέρουμε σε επαφή με κάποιο ζώο είναι σαν να καθρεπτίζονται και να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους να αντανακλά στα ζώα, θέλουν έτσι να τα πλησιάσουν και να επικοινωνήσουν.⁴³ Το ζώο τους αποσπά την προσοχή, τα ηρεμεί και τα χαλαρώνει με αποτέλεσμα να αυξάνεται η κοινωνική τους αλληλεπίδραση αρχικά με τον θεραπευτή και στη συνέχεια με άλλα άτομα του περιβάλλοντός τους, πράγμα πολύ σημαντικό για τα παιδιά του αυτιστικού φάσματος στα οποία το κύριο σύμπτωμα είναι η έλλειψη κοινωνικοποίησης και επικοινωνίας.

⁴² Μαυροπούλου Σοφία. In book: Ειδική Αγωγή: Από την έρευνα στη διδακτική πράξη. Chapter: Αποτελεσματικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις και διδακτικές στρατηγικές για τα παιδιά στο φάσμα του αυτισμού. Publisher: Πεδίο. Editors: Παντελιάδου, Αργυρόπουλος. 2011

⁴³ Caitlin Siewertsen, Emma French, Masaru Teramoto. Autism Spectrum Disorder and Pet Therapy. Adv Mind Body Med. 2015;29(2):22-25.

8. Δυσλεξία- Διάσπαση Ελλειμματικής προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠΥ)

Δυσλεξία (ή Διαταραχή της Ανάγνωσης, όπως αυτή περιγράφεται στο DSM-IV American Psychiatric association, 1994, και η οποία προβλέπεται να μετονομασθεί σε δυσλεξία στην έκδοση του DSM-5, όπως έχει ήδη καθιερωθεί διεθνώς, <http://www.dsm5.org>).⁴⁴ Πρόκειται για μια κληρονομική αναπτυξιακή διαταραχή στην οποία ενώ οι μαθητές είναι ευφυείς και πολύ καλοί στον προφορικό λόγο, δυσκολεύονται στο γραπτό λόγο, την ορθογραφία, την ανάγνωση και τα μαθηματικά⁴⁵. Δεν είναι τυχαίο ότι μια πρώτη ένδειξη της δυσλεξίας είναι η ανάποδη γραφή κάποιων γραμμάτων ή αριθμών, για παράδειγμα γράφουν το έψιλον 3 και το τρία ε. Η δυσλεξία έχει διαβαθμίσεις και εμφανίζεται πιο συχνά στα αγόρια. Η διάγνωσή της μπορεί να είναι δύσκολη και να συγχέεται με άλλες μαθησιακές δυσκολίες⁴⁶. Η δυσλεξία οδηγεί στην απόρριψη αυτών των παιδιών από γονείς και δασκάλους που τα θεωρούν κακούς μαθητές και αυτά με τη σειρά τους χάνουν την εμπιστοσύνη τους προς τους παιδαγωγούς και τους γονείς τους και νιώθουν αποτυχημένα. Έτσι η δυσλεξία οδηγεί, εφόσον δεν διαγνωσθεί έγκαιρα και δεν ληφθούν μέτρα, σε αποτυχία αυτών των παιδιών στο σχολείο με συνέπειες στην ψυχολογία, στην συμπεριφορά και στην μετέπειτα ζωή τους.

Τα δυσλεκτικά παιδιά σκέπτονται με εικόνες και είναι πολύ δημιουργικά. Παρουσιάζουν δυσκολίες στο γραπτό λόγο και στην ανάγνωση, γι' αυτό και τώρα πια στη χώρα μας όσα παιδιά έχουν διαγνωσθεί με δυσλεξία ή ΔΕΠΥ μπορούν να εξετάζονται μόνο προφορικά στις εξετάσεις, ακόμα και στις Πανελλήνιες. Η διάγνωση της δυσλεξίας πρέπει να γίνεται με ειδικά σταθμισμένα ψυχο-εκπαιδευτικά τεστ κυρίως στην ανάγνωση και την ορθογραφία.

⁴⁴ Ευθύμιος Κάκουρος, Κατερίνα Μανιαδάκη. Η φύση της σχέσης ανάμεσα στη ΔΕΠ-Υ, τις μαθησιακές δυσκολίες και τη δυσλεξία. 2012. <https://www.researchgate.net/publication/322757399>

⁴⁵ Βικτώρια Σέχα, Φίλιππος Βλάχος, Σωτηρία Τζιβνίκου, Χαρίκλεια Σταθοπούλου. Αξιολόγηση της μαθηματικής επάρκειας των μαθητών με δυσλεξία σε σχέση με τυπικά αναπτυσσόμενους μαθητές. 2019. Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, Τόμος 9, σελ. 709-719. <http://dx.doi.org/10.12681/edusc.3166>

⁴⁶ Παυλίδης Γεώργιος. Θεματική ενότητα: Μαθησιακές δυσκολίες: δυσλεξία, διάσπαση προσοχής, παρορμητικότητα και υπερκινητικότητα (ΔΕΠΥ – ADHD). ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ «ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΣΗ ΓΝΩΣΕΩΝ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΣΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΗΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΝΗΛΙΚΗ ΖΩΗ.» της πράξης «ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΗΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΝΗΛΙΚΗ ΖΩΗ ». Θεσσαλονίκη, 2015

ΔΕΠΥ (Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής/ Υπερκινητικότητας) Η διάσπαση ελλειμματικής προσοχής είναι μια νευροβιολογική κληρονομική διαταραχή όπου τα παιδιά δεν μπορούν να μείνουν συγκεντρωμένα για πολύ, μπορεί να είναι υπερκινητικά και να δημιουργούν προβλήματα στην τάξη. Μπορεί ακόμα να είναι παρορμητικά και ανυπάκουα, να μην διαχειρίζονται σωστά το χρόνο τους, να είναι ανυπόμονα και υπερβολικά στις αντιδράσεις τους, να μην μπορούν να διατηρήσουν φιλίες, να παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες και η απόδοσή τους στο σχολείο να είναι χαμηλή. Η ένταση και η έκταση των συμπτωμάτων ποικίλλει και επηρεάζεται από το περιβάλλον. Πολλές φορές όμως οι μαθησιακές δυσκολίες έχουν σαν αποτέλεσμα την απογοήτευση του παιδιού και παρατηρείται ότι τα άτομα αυτά συχνά εγκαταλείπουν το σχολείο και στην ενήλικη ζωή τους αντιμετωπίζουν προβλήματα στις κοινωνικές και επαγγελματικές τους σχέσεις. Τα παιδιά με ΔΕΠΥ έχουν έλλειψη υπομονής και επιμονής, μειωμένα κίνητρα και παραιτούνται εύκολα δίχως να ολοκληρώσουν κάποιον στόχο.⁴⁷

Παρατηρείται αυξανόμενη συχνότητα του συνδρόμου τα τελευταία χρόνια με μεγαλύτερα ποσοστά εμφάνισης στα αγόρια και διάγνωση κατά την σχολική ηλικία. Τα παιδιά με ΔΕΠΥ μπορεί να είναι χαρισματικά άτομα με υψηλό δείκτη νοημοσύνης ή μη χαρισματικά άτομα με χαμηλότερο δείκτη νοημοσύνης. Η ύπαρξη χαρισματικότητας, δηλαδή υψηλού δείκτη νοημοσύνης στα παιδιά με ΔΕΠΥ μπορεί να δυσκολέψει την διάγνωσή τους αν και εμφανίζουν τα ίδια κλινικά χαρακτηριστικά με τα άτομα με ΔΕΠΥ που έχουν χαμηλότερο δείκτη ευφυΐας και αυτό γιατί τα χαρισματικά παιδιά μπορεί να εμφανίζουν συμπτώματα που μοιάζουν με αυτά της ΔΕΠΥ για λόγους ανίας ή έλλειψης ενδιαφέροντος αλλά να μην έχουν στην πραγματικότητα ΔΕΠΥ. Τα διαγνωστικά κριτήρια που περιγράφονται στο Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών και αφορούν στη διάγνωση παιδιών με ΔΕΠΥ είναι:⁴⁸

-Η συμπεριφορά του παιδιού θα πρέπει να διαφέρει από αυτή των παιδιών της ίδιας ηλικίας και ανάπτυξης.⁴⁹

-Τα συμπτώματα θα πρέπει να εμφανίζονται πριν από την ηλικία των 12 ετών και να διαρκούν τουλάχιστον για 6 μήνες.⁵⁰

-Τα συμπτώματα πρέπει να εμφανίζονται σε περισσότερα από ένα περιβάλλοντα, για παράδειγμα στο σπίτι και στο σχολείο.⁵¹

-Το παιδί να έχει προκαλέσει σημαντικές βλάβες για παράδειγμα στο σχολείο ή σε συμμαθητές του.⁵²

⁴⁷ Ευθύμιος Κάκουρος, Κατερίνα Μανιαδάκη. Η φύση της σχέσης ανάμεσα στη ΔΕΠ-Υ, τις μαθησιακές δυσκολίες και τη δυσλεξία. Όπ. παραπ.

⁴⁸ Βασιλική Νταλάκα, Αφροδίτη Μωραΐτη. Ομοιότητες ΔΕΠΥ και Χαρισματικότητας. Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 1, 83-91. 2020. DOI: <https://doi.org/10.12681/edusc.3372>

⁴⁹ Βασιλική Νταλάκα, Αφροδίτη Μωραΐτη. Ομοιότητες ΔΕΠΥ και Χαρισματικότητας. Όπ. παραπ

⁵⁰ Βασιλική Νταλάκα, Αφροδίτη Μωραΐτη. Ομοιότητες ΔΕΠΥ και Χαρισματικότητας. Όπ. παραπ

⁵¹ Βασιλική Νταλάκα, Αφροδίτη Μωραΐτη. Ομοιότητες ΔΕΠΥ και Χαρισματικότητας. Όπ. παραπ

⁵² Βασιλική Νταλάκα, Αφροδίτη Μωραΐτη. Ομοιότητες ΔΕΠΥ και Χαρισματικότητας. Όπ. παραπ

-Τα συμπτώματα δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζονται ως δευτερεύοντα εξαιτίας άλλης διαταραχής.⁵³

Ανάλογα με τα συμπτώματα διακρίνουμε τρεις κατηγορίες παιδιών με ΔΕΠΥ, στην πρώτη κατηγορία εμφανίζουν απρόσεκτη και αδέξια συμπεριφορά, στη δεύτερη κατηγορία υπερκινητικότητα και παρορμητικότητα και στην τρίτη κατηγορία συνδυασμό των δύο πρώτων. Κύρια συμπτώματα των παιδιών με ΔΕΠΥ είναι η ανησυχία, το άγχος, η επιθετικότητα, η υπερκινητικότητα, η έλλειψη συγκέντρωσης. Τα συμπτώματα αυτά ακολουθούν το παιδί στην εφηβεία και τις περισσότερες φορές και στην ενήλικη ζωή δυσκολεύοντάς το.⁵⁴

Η διάγνωση του συνδρόμου στηρίζεται κυρίως σε κλινικές συνεντεύξεις όπου ελέγχεται το συνολικό ιστορικό του παιδιού για να γίνει η διαφορική διάγνωση από κάποιου άλλου είδους διαταραχή, για παράδειγμα ένα κακοποιημένο παιδί μπορεί να εμφανίζει ξεσπάσματα θυμού τα οποία να μπερδεύονται με συμπτώματα ΔΕΠΥ. Η έγκαιρη διάγνωση είναι πολύ σημαντική για τα άτομα αυτά, γιατί χρήζουν ειδικής μεταχείρισης τόσο από τους γονείς όσο και από τους παιδαγωγούς και δεν είναι απλώς κακά, κακομαθημένα ή τεμπέλικα παιδιά. Όσο πιο νωρίς επέμβουμε τόσο πιο ομαλή θα είναι η προσαρμογή τους και θα βελτιωθεί η απόδοσή τους στο σχολείο και η συμπεριφορά τους. Η αξιολόγηση της διάσπασης προσοχής μπορεί να γίνει μέσω της οφθαλμοκίνησης (Τεστ Παυλίδη, βλέπε εικόνα παράρτημα 10) κατά την οποία το παιδί παρακολουθεί ένα φωτάκι και η κόκκινη γραμμή στο διάγραμμα αντιπροσωπεύει το φωτάκι που κινείται ενώ η πράσινη γραμμή αντιπροσωπεύει το βλέμμα του παιδιού που ακολουθεί το φως. Στα φυσιολογικά άτομα πρέπει να συμπίπτουν οι γραμμές, ενώ σε ένα παιδί με διάσπαση προσοχής δεν συμπίπτουν, άρα δεν ακολουθούν συνέχεια το λαμπάκι (χωρίς συνέχεια η πράσινη γραμμή στο διάγραμμα)⁵⁵ και με αυτό το τεστ προκύπτει ότι τα παιδιά αυτά δεν μπορούν να μείνουν για πολύ συγκεντρωμένα σε ένα στόχο, στην προκειμένη περίπτωση να ακολουθούν με τα μάτια τους το φωτάκι.

Η δυσλεξία και η ΔΕΠΥ είναι δύο διαταραχές που εκδηλώνονται στο 5% περίπου του πληθυσμού και παρατηρείται μεγάλη συννοσηρότητα, δηλαδή συχνά παιδιά με δυσλεξία παρουσιάζουν και ΔΕΠΥ (18- 42%) και παιδιά με ΔΕΠΥ παρουσιάζουν και δυσλεξία (18- 42%).⁵⁶ Οι μαθησιακές αυτές δυσκολίες απόρροια δυσλεξίας ή ΔΕΠΥ ή και συνδυασμού θα οδηγήσουν τους γονείς αργά ή γρήγορα στην αναζήτηση βοήθειας από ειδικούς της ψυχικής υγείας, για τα παιδιά τους και αφού καταλήξουν στην διάγνωση, μέρος της θεραπείας που θα τους προταθεί θα πρέπει να είναι και η υποβοηθούμενη από ζώα θεραπεία.

Τα παιδιά με δυσλεξία ή ΔΕΠΥ πέρα από τις μαθησιακές δυσκολίες που παρουσιάζουν, έχουν πολλά ψυχο-συναισθηματικά προβλήματα, αρνητική ιδέα για τον εαυτό τους, χαμηλή αυτοπεποίθηση, άγχος και χρειάζονται ψυχολογική υποστήριξη. Έρευνες δείχνουν ότι η επικουρική θεραπεία με ζώα βοηθά τα παιδιά αυτά όχι μόνο να μένουν περισσότερο

⁵³ Βασιλική Νταλάκα, Αφροδίτη Μωραΐτη. Ομοιότητες ΔΕΠΥ και Χαρισματικότητας. Όπ. παραπ.

⁵⁴ Βασιλική Νταλάκα, Αφροδίτη Μωραΐτη. Ομοιότητες ΔΕΠΥ και Χαρισματικότητας. Όπ. παραπ

⁵⁵ Παυλίδης Γεώργιος. Θεματική ενότητα: Μαθησιακές δυσκολίες: δυσλεξία, διάσπαση προσοχής, παρορμητικότητα και υπερκινητικότητα (ΔΕΠΥ – ADHD). Όπ. παραπ.

⁵⁶ Ευθύμιος Κάκουρος, Κατερίνα Μανιαδάκη. Η φύση της σχέσης ανάμεσα στη ΔΕΠ-Υ, τις μαθησιακές δυσκολίες και τη δυσλεξία. Όπ. παραπ.

συγκεντρωμένα και να βελτιώνουν την επίδοσή τους στο σχολείο, αλλά παίζει σημαίνοντα ρόλο στη βελτίωση της αυτοπεποίθησης και της ψυχολογίας τους.⁵⁷

⁵⁷ Francesco Corallo, Lilla Bonanno, Davide Cardile, Francesca Luvarà, Silvia Giliberto, Marcella Di Cara, Simona Leonardi, Angelo Quartarone, Giuseppe Rao and Alessandra Pidalà. Improvement of Self-Esteem in Children with Specific Learning Disorders after Donkey-Assisted Therapy. *Children* 2023, 10, 425. <https://doi.org/10.3390/children10030425>

9.Σύνδρομο Down

Το σύνδρομο Down ή τρισωμία 21 είναι ένα γενετικό σύνδρομο που οφείλεται σε ανωμαλία στο 21^ο χρωμόσωμα και στο οποίο τα συμπτώματα μπορούν να ποικίλουν από ήπια ως πολύ σοβαρά. Οι ανωμαλίες στο 21^ο χρωμόσωμα μπορεί να είναι :

- Τρισωμία 21 όπου τα άτομα έχουν τρία χρωμοσώματα 21(εικόνα Παράρτημα 2) αντί για 2 και είναι η πιο συχνή περίπτωση (~95%),
- Μετάθεση, όπου υπάρχει ένα επιπλέον τμήμα στο χρωμόσωμα 21 και
- Μωσαϊκισμός, όπου υπάρχει ένα επιπλέον χρωμόσωμα 21, αλλά σε ορισμένα κύτταρα του σώματος ενώ τα υπόλοιπα είναι φυσιολογικά.

Τα παιδιά με σύνδρομο Down στο παρελθόν θεωρούνταν στίγμα για την οικογένεια με αποτέλεσμα να καταλήγουν κλεισμένα στο σπίτι, χωρίς ερεθίσματα και επαφή με τον έξω κόσμο και την κοινωνία, και σαν συνέπεια αυτού του εγκλεισμού η κατάστασή τους χειροτέρευε. Τα τελευταία χρόνια έχει αλλάξει ο τρόπος που οι γονείς βλέπουν τα παιδιά αυτά, μετά το πρώτο σοκ, οπλισμένοι με αγάπη και υπομονή μπορούν να καταφέρουν να έχουν λειτουργικά παιδιά. Σε όλη αυτή την προσπάθεια των γονιών αρωγός τους μπορεί να είναι οι θεραπείες με τη βοήθεια ζώων καθώς και η απόκτηση κάποιου κατοικίδιου. Ας μην ξεχνάμε την περίπτωση του Pablo Pineda⁵⁸⁵⁹ στην Ισπανία (εικόνα στο παράρτημα 4), που είναι ο πρώτος άνθρωπος με σύνδρομο Down που αποφοίτησε από το Πανεπιστήμιο και είναι λέκτορας στο Πανεπιστήμιο, συγγραφέας και βραβευμένος ηθοποιός για την ταινία *Yo, también*⁶⁰ (Me too, ο αγγλικός τίτλος και Εμείς οι δύο, η ελληνική απόδοση) που πραγματεύεται⁶¹ την ζωή ενός ανθρώπου με σύνδρομο Down και τη φιλία του με μια γυναίκα. Αλλά και της Mar Galcerán (εικόνα στο παράρτημα 5) της πρώτης βουλευτού με σύνδρομο Down στην Ευρώπη και συγκεκριμένα πάλι στην Ισπανία⁶² οι οποία σπάζοντας τις προκαταλήψεις και ενάντια σε κάθε νοοτροπία που θέλει τα άτομα αυτά ανήμπορα αγωνίζεται για ένα καλύτερο μέλλον των ατόμων με σύνδρομο Down και μια πιο συμπεριληπτική κοινωνία.

Τα άτομα αυτά παρουσιάζουν χαρακτηριστική εξωτερική εικόνα και νοητική υστέρηση που ποικίλει, καθώς και μαθησιακές δυσκολίες. Χαρακτηριστικό είναι ότι παρουσιάζουν τάση να είναι υπέρβαρα και αυτό όχι τόσο λόγω διατροφής αλλά πιο πολύ λόγω έλλειψης άσκησης. Σε αυτό το σημείο ένα κατοικίδιο και συγκεκριμένα ένας σκύλος θα βοηθούσε παιδιά με αυτό το σύνδρομο να ασκηθούν, αφού θα έπρεπε να βγάσουν βόλτα καθημερινώς το σκύλο τους.

⁵⁸ [Pablo Pineda - Wikipedia](#)

⁵⁹ [Pablo Pineda, ο πρώτος πτυχιούχος με σύνδρομο Down: “Ο καθένας πρέπει να παλεύει για το μέλλον του” \(diaforetiko.gr\)](#)

⁶⁰ [Yo, también - Wikipedia](#)

⁶¹ [Εμείς οι δύο \(2009\) - IMDb](#)

⁶² [Mar Galcerán: Η πρώτη Ευρωπαϊά Βουλευτής με σύνδρομο Down | HuffPost Greece ΔΙΕΘΝΕΣ \(huffingtonpost.gr\)](#)

Τα παιδιά με σύνδρομο Down συχνά είναι θύματα χλευασμού και απομόνωσης από τους συμμαθητές τους, πράγμα που τα επηρεάζει ψυχολογικά, τα γεμίζει κόμπλεξ κατωτερότητας και τα οδηγεί σε νευροσωματικά συμπτώματα, θυμό και κατάθλιψη. Η συντροφιά όμως και η φροντίδα ενός κατοικίδιου τονώνει την αυτοπεποίθηση των παιδιών αυτών και τα βοηθά να κοινωνικοποιηθούν.

Πέρα όμως από τα κατοικίδια που μπορούν να έχουν τα παιδιά αυτά στο σπίτι τους και που σαφώς έχουν θετική επιρροή, συνιστάται για λόγους ψυχολογικούς, άσκησης, κοινωνικοποίησης να κάνουν και θεραπείες με ειδικά εκπαιδευμένα ζώα. Στις ειδικές αυτές θεραπείες παρουσία ειδικά εκπαιδευμένου προσωπικού και ζώων, τα παιδιά με καθοδήγηση είτε ιππεύουν ένα άλογο, είτε κολυμπούν με ένα δελφίνι, είτε πηγαίνουν βόλτα ένα σκύλο, είτε χαϊδεύουν μια γάτα, χαλαρώνουν, ανοίγονται, νιώθουν αποδοχή, πράγμα που τα βοηθά στην συνέχεια στην κοινωνικοποίησή τους και στο άνοιγμα τους προς του συνομήλικούς τους, καθώς και στην απόδοσή τους στο σχολείο.

10. Ζώα και Θεραπεία

Πολλά είδη ζώων μπορούν να χρησιμοποιηθούν για θεραπευτικούς σκοπούς αρκεί να έχουν τον κατάλληλο χαρακτήρα ώστε να μπορούν να εκπαιδευτούν κατάλληλα ως προς αυτόν τον σκοπό. Ακόμα και τα κατοικίδια ζώα που μπορεί να μην είναι εκπαιδευμένοι θεραπευτές όπως οι σκύλοι, οι γάτες, τα κουνέλια, τα ινδικά χοιρίδια, τα χάμστερ, τα καναρίνια, οι παπαγάλοι ακόμα και τα ψαράκια προσφέρουν στους ιδιοκτήτες/ κηδεμόνες τους ψυχοθεραπεία⁶³. Πρέπει να τονίσουμε σε αυτό το σημείο πως η χρήση της λέξης «θεραπείας» με την χρήση ζώων δεν είναι μια θεραπεία σαν και αυτή που μπορεί να προσφέρει η κλασική ιατρική, αλλά πρόκειται μάλλον για μια πρακτική που τη συνεπικουρεί και σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι την υποκαθιστά.

Η υποβοηθούμενη από ζώα θεραπεία μπορεί να χρησιμοποιηθεί πέρα από τις περιπτώσεις που αναφέραμε παραπάνω (αυτιστικό φάσμα, δυσλεξία, ΔΕΠΥ, σύνδρομο Down) και σε πολλές άλλες περιπτώσεις όπως θεραπεία σωματικών και ψυχικών διαταραχών, θεραπεία φόβων, καταναγκασμών, άνιας, διαταραχών μετατραυματικού στρες, κατάθλιψης, εγκεφαλικών καθώς και σε παιδιατρικά ογκολογικά νοσοκομεία, γηροκομεία και ψυχιατρικές φυλακές. Το είδος του ζώου που χρησιμοποιείται κάθε φορά για την θεραπεία είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων που πρέπει να ληφθούν υπόψιν, όπως για παράδειγμα αλλεργίες ή φοβίες του ασθενούς, η φύση της πάθησής του, ο χαρακτήρας και η προσωπικότητά του καθώς και οι ιδιαίτερες προτιμήσεις που μπορεί να έχει (να συμπαθεί περισσότερο κάποιο είδος ζώου). Με τις θεραπείες αυτές παρατηρείται μείωση του άγχους, βελτίωση επικοινωνιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων, βελτίωση διάθεσης, προαγωγή ανεξάρτητης διαβίωσης, βελτίωση της αυτοεκτίμησης και της ενσυναίσθησης, αύξηση του αισθήματος ασφάλειας και άνεσης και μείωση των προβλημάτων συμπεριφοράς. Μετρήσεις δείχνουν την μείωση της κορτιζόλης που είναι η ορμόνη υπεύθυνη για το στρες και αύξηση της σεροτονίνης που είναι υπεύθυνη για την ευαρέσκεια και καλή διάθεση του ατόμου. Παρακάτω όμως θα αναλύσουμε περισσότερο τα ζώα που χρησιμοποιούνται για θεραπευτικούς σκοπούς, αφού πρώτα σημειώσουμε κάποιους χρήσιμους ορισμούς σχετικούς με αυτά τα ζώα.

ΧΡΗΣΙΜΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

Θεραπεία μέσω ζώων ή Υποβοηθούμενη από ζώα θεραπεία (Animal-Assisted Therapy, AAT): η σκόπιμη συμμετοχή ζώου στα πλαίσια ενός θεραπευτικού σχεδιασμού η οποία κατευθύνεται και/ή παρέχεται από πιστοποιημένη και εξειδικευμένη υγειονομική/ανθρώπινη υπηρεσία, εντός του πεδίου εφαρμογής της. Χαρακτηρίζεται από εξειδικευμένους στόχους για κάθε άτομο και πρόοδο η οποία καταγράφεται, (Kruger & Serpell, 2010).⁶⁴

Δραστηριότητες μέσω ζώων (Animal-Assisted Activities, AAA): η ενσωμάτωση των ζώων σε δραστηριότητες που παρέχουν κίνητρο, ψυχαγωγία, εκπαίδευση και/ή θεραπευτικά οφέλη με σκοπό την βελτίωση της ποιότητας της ζωής των ατόμων. Οι δραστηριότητες μέσω ζώων

⁶³ Αθανασίου Μαρία. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕΣΩ ΖΩΩΝ. ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ, ΤΟΜΕΑΣ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ». Αλεξανδρούπολη, Ιούνιος 2017

⁶⁴ ΜΑΡΙΑ Α. ΣΑΜΑΚΟΥΡΗ. «ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕΣΩ ΖΩΩΝ». ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ. 2017

παρέχονται σε ποικίλους χώρους από ειδικά εκπαιδευμένους επαγγελματίες, βοηθητικό προσωπικό και/ή εθελοντές σε σχέση με τα ζώα τα οποία πληρούν ειδικά κριτήρια. Χαρακτηρίζονται από απουσία συγκεκριμένων θεραπευτικών στόχων καθώς επίσης και αυθόρμητες διαδικασίες οι οποίες δεν υπόκεινται σε συγκεκριμένο προγραμματισμό (Kruger & Serpell, 2010).⁶⁵

Ζώα Υπηρεσίας (Service Animals): συμπαρίστανται εξατομικευμένα, σε άτομα με ψυχιατρικές, διανοητικές, γνωστικές, σωματικές και αισθητηριακές αναπηρίες και ανικανότητες. Συμμετέχουν επίσης σε ποικίλες δραστηριότητες, ανάμεσα στις οποίες, η υπενθύμιση φαρμάκων σε άτομα με ψυχικές διαταραχές καθώς και η αποσυμφόρηση σημείων PTSD (διαταραχή μετατραυματικού στρες) μέσω ποικίλων ενεργειών. Η δραστηριότητα των ζώων υπηρεσίας είναι στοχοκατευθυνόμενη στην αναπηρία και ανικανότητα του ατόμου. Τα ζώα υπηρεσίας είναι ζώα εργασίας και όχι ζώα συντροφιάς, (ADA, 2010; Shubert, 2012a).⁶⁶

Ζώα Θεραπείας (Therapy Animals): προσδιορίζονται ως ζώα (π.χ κύνες) τα οποία με παρουσία εκπαιδευτή επισκέπτονται άτομα ή ομάδες ατόμων, με σκοπό την αρωγή ανακούφισης και αποσυμφόρησης τους, από χώρους (νοσοκομεία, γηροκομεία, ψυχιατρικές εγκαταστάσεις, δομές τελικής φροντίδας, πληγείσες περιοχές καταστροφών) ή από καταστάσεις (νευρογνωσιακές, κινητικές διαταραχές). Τα ζώα θεραπείας δύναται να συμμετέχουν σε προγράμματα εξατομικευμένης θεραπείας, ένας προς έναν (το ζώο ως διάμεσος μεταξύ πιστοποιημένου θεραπευτή και θεραπευόμενου) που καλείται θεραπεία μέσω ζώων ή υποβοηθούμενη από ζώα θεραπεία (Animal-Assisted Therapy, AAT), (Kelly & Cozzolino, 2015; Shubert, 2012a).⁶⁷

Η υποβοηθούμενη από ζώα θεραπεία βρίσκει ολοένα και μεγαλύτερη απήχηση τα τελευταία χρόνια. Πρόκειται για μια επικουρική μέθοδο θεραπείας όπου ειδικά εκπαιδευμένοι θεραπευτές, επαγγελματίες υγείας όπως ψυχίατροι, ψυχολόγοι, λογοθεραπευτές και άλλοι, χρησιμοποιούν κατά τη διάρκεια των θεραπειών ειδικά εκπαιδευμένα ζώα, τα οποία αυτοί κατευθύνουν και χειρίζονται ανάλογα με την ειδικότητά τους ώστε να επιτύχουν τα βέλτιστα αποτελέσματα. Πολλές φορές όμως ο χειριστής του ζώου θεραπείας δεν είναι ο ίδιος ο θεραπευτής, αλλά ένα άλλο εξειδικευμένο άτομο που χειρίζεται το ζώο και πρέπει να είναι κατάλληλα εκπαιδευμένο, μιας και πρέπει να συμμετέχει και αυτό στη θεραπευτική διαδικασία. Θα πρέπει λοιπόν να αναγνωρίζει τα σημάδια κούρασης ή άγχους του ζώου και να σταματά έγκαιρα τη θεραπεία, καθώς να είναι σωστά ενημερωμένος για τις ιδιαιτερότητες των ανθρώπων που συμμετέχουν στις θεραπείες αυτές και να είναι διακριτικός ώστε να μην αποσπά την προσοχή του ασθενούς αποπροσανατολίζοντάς τον από τη θεραπευτική διαδικασία.

⁶⁵ ΜΑΡΙΑ Α. ΣΑΜΑΚΟΥΡΗ. «ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕΣΩ ΖΩΩΝ». όπ. παραπ.

⁶⁶ ΜΑΡΙΑ Α. ΣΑΜΑΚΟΥΡΗ. «ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕΣΩ ΖΩΩΝ». όπ. παραπ.

⁶⁷ ΜΑΡΙΑ Α. ΣΑΜΑΚΟΥΡΗ. «ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕΣΩ ΖΩΩΝ». όπ. παραπ.

ΙΠΠΟΣ: Τα άλογα χρησιμοποιούνταν από την αρχαιότητα κιόλας σαν θεραπευτικό μέσω όπως αναφέρει και ο Ξενοφώντας στο «Περί Ιππικής»⁶⁸. Η χρήση τους βέβαια ήταν για τη θεραπεία σωματικών παθήσεων, αφού η ίππευση των αλόγων βοηθά σε πολλά μυοσκελετικά προβλήματα και προσφέρει εκγύμναση όλου του σώματος. Τα τελευταία όμως χρόνια χρησιμοποιούνται και στη θεραπεία ψυχικών νοσημάτων καθώς και σε περιπτώσεις αυτισμού⁶⁹, συνδρόμου Down, δυσλεξίας και ΔΕΠΥ.

Τι προσφέρει όμως το άλογο στα παιδιά που παρουσιάζουν τα παραπάνω σύνδρομα; Καταρχάς θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα άλογα που χρησιμοποιούνται για θεραπεία πρέπει να έχουν ήρεμο και ισορροπημένο χαρακτήρα και ιδιοσυγκρασία κατάλληλη ώστε να μπορούν να εκπαιδευτούν για αυτό το σκοπό, μιας και λόγω του όγκου τους αν δεν είναι κατάλληλου χαρακτήρα και εκπαιδευμένα μπορεί να προκαλέσουν σοβαρούς τραυματισμούς έως και το θάνατο στα υπό θεραπεία άτομα. Το ίδιο εκπαιδευμένοι και γνώστες θα πρέπει να είναι και οι χειριστές τους ώστε να μην κινδυνεύουν οι θεραπευόμενοι και να μην στρεσάρονται τα ζώα. Το άλογο είναι ένα μεγάλωζωμο ζώο και η προσέγγισή του είναι κάπως τρομακτική. Όμως η φροντίδα καταρχάς ενός τέτοιου ζώου, για παράδειγμα να βουρτσίζουν το τρίχωμά του, και η ίππευσή του στη συνέχεια δίνουν στον θεραπευόμενο αυτοπεποίθηση, αφού μπορεί να χειριστεί ένα τόσο μεγάλο ζώο, τον κάνουν να αντιμετωπίζει τους φόβους του, μειώνεται η επιθετικότητά του και μαθαίνει να συνεργάζεται.⁷⁰⁷¹

Άλλο ένα πολύ θετικό της θεραπευτικής ιππασίας είναι πως όταν τα παιδιά μάθουν το άλογο και κατακτήσουν την ιππασία παύει γι' αυτά να είναι άλλη μια επίπονη θεραπεία αλλά είναι μια βόλτα με το άλογο- φίλο τους για την οποία ανυπομονούν και τους δίνει χαρά. Η φυσική αυτή άσκηση μέσω της θεραπευτικής ιππασίας οδηγεί στην βελτίωση της αυτοπεποίθησης και της συμπεριφοράς ενώ έχει σαφώς θετική επίδραση στις κοινωνικές δεξιότητες και την επικοινωνιακή ικανότητα και οδηγεί σε μείωση του άγχους και του στρες αυτών των παιδιών. Έρευνες δείχνουν ότι δεν επηρεάζονται οι στερεοτυπικές κινήσεις και η ευερεθιστότητα των παιδιών αυτών, γιατί αυτές οφείλονται σε νευροδιαβιβαστικά συστήματα.

Η ιπποθεραπεία έχει το μειονέκτημα του μεγάλου κόστους. Η συντήρηση, η εκπαίδευση των αλόγων καθώς και οι εγκαταστάσεις είναι πολύ κοστοβόρες με συνέπεια την μετακύληση αυτού του κόστους στις θεραπείες. Έτσι αν και μπορεί να έχει πολύ καλά αποτελέσματα σε πολλά παιδιά με προβλήματα, σύνδρομα ή μαθησιακές δυσκολίες ή ακόμα και στα φυσιολογικά παιδιά για την εκγύμνασή τους, την επαφή τους με τη φύση, την ψυχική τους υγεία, το κόστος αποτρέπει από τη χρήση σε μεγάλο βαθμό. Δεν είναι τυχαίο ότι η ιππασία αποτελεί άθλημα των πλουσίων.

⁶⁸ Ξενοφών. Περί ιππικής. Εκδόσεις Δαίδαλος (Ζαχαρόπουλος Ι.). Μετάφραση ΚΑΡΒΟΥΛΑΚΗΣ Μ. ΝΙΚ. .2002

⁶⁹ Γκιώνη Φωτεινή, Επίδραση θεραπευτικής ιππασίας στην κοινωνικοποίηση και επικοινωνία παιδιών με αυτισμό. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ. 2021

⁷⁰ Μοσχοχωρήτη Μαρία. Η εκπαιδευτική –θεραπευτική ιππασία ως εναλλακτική προσέγγιση θεραπείας και εκπαίδευσης. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Παιδαγωγική σχολή. 2009

⁷¹ www.politropo.org

ΣΚΥΛΟΣ : Ο σκύλος είναι σύντροφος του ανθρώπου από την εξημέρωσή του πριν από 15.000 έτη περίπου, αν και σύμφωνα με το περιοδικό Science η εξημέρωση του μπορεί να έλαβε χώρα πολύ νωρίτερα γύρω 32.000 έτη πριν,⁷² όπως δείχνουν απολιθώματα που βρέθηκαν στην Ευρώπη και τη Σιβηρία. Πρόκειται για μια πολύ σημαντική ανακάλυψη από τους επιστήμονες, γιατί μας δείχνει ότι ο σκύλος είναι ίσως το πρώτο ζώο που εξημερώθηκε όταν ο άνθρωπος ήταν ακόμα κυνηγός, και δικαιολογεί το μεγάλο δέσιμο του ανθρώπου με το σκύλο και το αντίστροφο. Όλα τα παιδιά επιθυμούν την συντροφιά ενός σκύλου, το παιχνίδι μαζί του, οι σκανδαλιές, τα χάδια αλλά και η φροντίδα του βοηθούν τα παιδιά να ωριμάσουν. Δεν αποτελούν εξαίρεση τα παιδιά με κάποιες δυσκολίες όπως αυτισμό ή δυσλεξία. Μόνο που στην περίπτωση τους αυτοί οι σκύλοι θα πρέπει να είναι ειδικά εκπαιδευμένοι και τότε θα δρουν επιπρόσθετα θεραπευτικά για αυτά τα άτομα.

Η πιο αναπτυγμένη αίσθηση στο σκύλο είναι η όσφρηση (εικόνα παράρτημα 9) και με αυτή επικοινωνεί μέσω χημικών σημάτων, για να βρει τροφή, να αναγνωρίσει απειλές, να βρει το ταίρι του... Τόσο αυξημένη και ευαίσθητη είναι που γίνονται έρευνες αν θα μπορούσαν οι σκύλοι να «μυρίσουν» τα καρκινικά κύτταρα στον άνθρωπο ή ακόμη και την Covid- 19⁷³. Η αυξημένη όσφρηση που διαθέτει ο σκύλος τον κάνει ιδανικό για σκύλο εργασίας, σκύλοι εκπαιδευμένοι δηλαδή που χρησιμοποιούνται από την αστυνομία, το στρατό και το λιμενικό στα αεροδρόμια, στα σύνορα κ.α. για εύρεση ναρκωτικών, εκρηκτικών, λαθραίων ή εύρεση αγνοουμένων.

Λόγω της αυξημένης αίσθησης της όσφρησης του σκύλου αυτοί μπορούν να εκπαιδευτούν όχι μόνο ως σκύλοι εργασίας, αλλά και σαν βοηθοί ατόμων με προβλήματα υγείας. Σε περίπτωση για παράδειγμα αλλεργίας του ιδιοκτήτη τους να μυρίζουν το τρόφιμο και να ειδοποιούν αν μπορεί να το καταναλώσει. Ακόμα οι σκύλοι μπορούν σε διαβητικά άτομα με Διαβήτη τύπου I να ανιχνεύσουν τα επίπεδα του σακχάρου⁷⁴ και να ειδοποιήσουν σε περίπτωση πτώσης του με συνέπεια επικίνδυνη υπογλυκαιμία⁷⁵ ώστε τα άτομα αυτά να προλάβουν να αντιδράσουν και να γλιτώσουν κάποιο λιποθυμικό επεισόδιο ή σε επιληπτικά άτομα να καταλάβουν ότι πρόκειται να πάθουν κρίση και να τα ενημερώσουν, ώστε να προλάβουν να πάρουν τη θεραπεία τους. Φανταστείτε λοιπόν να είχατε παιδί με αλλεργία, διαβήτη ή επιληψία, δεν θα μπορούσατε να είστε συνεχώς μαζί του, όμως αν το συντρόφευε ένας ειδικά εκπαιδευμένος

⁷² O. THALMANN, B. SHAPIRO, P. CUI, V. J. SCHUENEMANN, S. K. SAWYER, D. L. GREENFIELD, M. B. GERMONPRÉ, M. V. SABLIN, F. LÓPEZ-GIRÁLDEZ, X. DOMINGO-ROURA, H. NAPIERALA, H-P. UERPMANN, D. M. LOPONTE, A. A. ACOSTA, L. GIEMSCH, R. W. SCHMITZ, B. WORTHINGTON, J. E. BUIKSTRA, A. DRUZHKOVA, A. S. GRAPHODATSKY, N. D. OVODOV, N. WAHLBERG, A. H. FREEDMAN, R. M. SCHWEIZER, K.-P. KOEPFLI, J. A. LEONARD, M. MEYER, J. KRAUSE, S. PÄÄBO, R. E. GREEN, AND R. K. WAYNE. Complete Mitochondrial Genomes of Ancient Canids Suggest a European Origin of Domestic Dogs. SCIENCE. 15 Nov 2013. Vol 342, Issue 6160. pp. 871-874. DOI:10.1126/science.1243650

⁷³ Agata Kokocinska-Kusiak, Martyna Woszczyło, Mikołaj Zybala, Julia Maciocha, Katarzyna Barłowska and Michał Dziecioł. Canine Olfaction: Physiology, Behavior, and Possibilities for Practical Applications. Animals 2021, 11, 2463. <https://doi.org/10.3390/ani11082463>

⁷⁴ Nicola J. Rooney, Claire M. Guest, Lydia C. M. Swanson, Steve V. Morant. How effective are trained dogs at alerting their owners to changes in blood glycaemic levels? : Variations in performance of glycaemia alert dogs. Editor: Carolyn J. Walsh, Memorial University of Newfoundland, CANADA. 2019. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210092>

⁷⁵ Dana S. Hardin. Wesley Anderson. Jennifer Cattet. Dogs Can Be Successfully Trained to Alert to Hypoglycemia Samples from Patients with Type 1 Diabetes. Diabetes Ther DOI 10.1007/s13300-015-0135

σκύλος που θα το προστάτευε θα νιώθατε σιγουριά και το παιδί θα χαίρονταν την ανεξαρτησία του όπως όλα τα παιδιά της ηλικίας του.

Σκύλοι οδηγοί για άτομα με μειωμένη όραση ή τυφλούς είναι μια πολύ σημαντική κατηγορία ειδικά εκπαιδευμένων σκύλων οι οποίοι προσφέρουν ανεκτίμητο έργο. Η απώλεια όρασης στερεί από τα άτομα αυτά την ανεξαρτησία τους με αποτέλεσμα πολλά ψυχοσυναισθηματικά προβλήματα, κατάθλιψη, απομόνωση, απώλεια αυτοπεποίθησης και μειωμένη κινητικότητα. Με την βοήθεια των σκύλων οδηγών οι τυφλοί μπορούν να επανακτήσουν την ανεξαρτησία τους και να κινούνται στην πόλη μόνοι τους, με τη βοήθεια του σκύλου τους αποφεύγοντας εμπόδια και αυτοκίνητα. Πέρα όμως από την πρακτική βοήθεια της ελεύθερης μετακίνησης και προσβασιμότητας με τη βοήθεια των σκύλων οδηγών που γίνονται τα μάτια των τυφλών, η παρέα αυτών των κατοικίδιων έχει πολλαπλά οφέλη στην ψυχολογία των ατόμων αυτών καθώς και στην φυσική άσκησή τους αφού μπορούν να βγουν μια βόλτα να περπατήσουν όποτε το θελήσουν. Αναπτύσσεται μια ισχυρή σχέση συντροφικότητας και φιλίας μεταξύ σκύλου και τυφλού, η οποία μειώνει το αίσθημα μοναξιάς και τονώνει το αίσθημα αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης των τυφλών.⁷⁶ Για να γίνει όμως ένας σκύλος οδηγός θέλει πολύ μεγάλη εκπαίδευση και πρέπει να έχει τον κατάλληλο χαρακτήρα, δεν είναι τυχαίο πως μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό σκύλων κάνουν για αυτό το σκοπό, οι σκύλοι αυτοί δεν πρέπει να έχουν επιθετική συμπεριφορά και θα πρέπει να είναι συνεχώς συγκεντρωμένοι στην εργασία τους, σκεφτείτε τι θα γίνονταν αν για παράδειγμα άρχιζαν να τρέχουν κυνηγώντας μια γάτα σέρνοντας τον τυφλό άνθρωπο.⁷⁷ Πέρα όμως από την εύρεση του κατάλληλου σκύλου προς εκπαίδευση πρέπει να λάβουμε υπόψιν ότι υπάρχει και η δυσκολία στο ταίριασμα του τυφλού ατόμου με τον σκύλο οδηγό και το αντίστροφο. Επίσης τι γίνεται όταν ο σκύλος πρέπει να αποσυρθεί για λόγους υγείας, γηρατειών ή ακόμη και θανάτου. Εκτός από το πρακτικό κομμάτι η απώλεια ενός σκύλου οδηγού επιφέρει στο άτομο χειριστή που το χρησιμοποιεί μεγάλο ψυχολογικό κόστος, αφού αποτελεί καθημερινό σύντροφό του και η απώλειά του οδηγεί σε συμπτώματα πένθους και άρνησης άμεσης αντικατάστασής του.⁷⁸

Σκύλοι οδηγοί χρησιμοποιούνται ακόμα από άτομα με μειωμένη ακοή ή απώλεια ακοής⁷⁹ (hearing dogs) και ο ρόλος τους εδώ είναι να βοηθούν τα άτομα αυτά στην μετακίνησή τους και προστασία τους από κινδύνους ώστε να είναι ανεξάρτητοι, αλλά δεν είναι τόσο συχνή η χρήση τους για αυτό το σκοπό οπότε η βιβλιογραφία είναι φτωχή, ισχύουν όμως τα θετικά και αρνητικά όπως στους σκύλους οδηγούς τυφλών. Οι σκύλοι αυτοί εκπαιδεύονται να ειδοποιούν τους κωφούς ανθρώπους για ήχους μέσα στο σπίτι και να τους οδηγούν προς τον ήχο όπως το κουδούνι της πόρτας, συναγερμό φωτιάς, χρονοδιακόπτη κουζίνας, τηλέφωνο, ξυπνητήρι κ.α.

⁷⁶ Geraldine Lane, Brian Matthews, Caroline Ellison, and Carolyn Palmer. There's more to a dog guide than meets the eye: A preliminary exploration of potential health benefits of dog guide use. *INTERNATIONAL JOURNAL OF ORIENTATION & MOBILITY*. Volume 8, Number 1, 2016

⁷⁷ Sayaka ARATA, Yukihide MOMOZAWA, Yukari TAKEUCHI and Yuji MORI. Important Behavioral Traits for Predicting Guide Dog Qualification. *J. Vet. Med. Sci.* 72(5): 539–545, 2010

⁷⁸ Janice Lloyd, Claire Budge, Steve La Grow and Kevin Stafford. The End of the Partnership with a Guide Dog: Emotional Responses, Effects on Quality of Life and Relationships With Subsequent Dogs. *Front. Vet. Sci.* 8:543463. doi: 10.3389/fvets.2021.543463

⁷⁹ Martellucci S, Belvisi V, Ralli M, Stadio AD, Musacchio A, Greco A, Gallo A, Vincetis MD, Attansio G. Assistance Dogs for Persons with Hearing Impairment: A Review. *International Tinnitus Journal*. 2019;23(1):26-30. DOI: 10.5935/0946-5448.20190005

καθώς και έξω από το σπίτι όταν για παράδειγμα κάποιος φωνάζει το όνομά τους ή όταν περνά ένα αυτοκίνητο κ.α.

Στην περίπτωση των παιδιών με αυτισμό η παρουσία των κατάλληλα εκπαιδευμένων σκύλων θεραπείας στην οικογένεια είναι πολύ σημαντική. Η παρουσία τους μειώνει το θυμό και την αγωνία αυτών των παιδιών, τα ηρεμεί, μειώνει τα ξεσπάσματα και τις κρίσεις τους και βοηθά να πηγαίνουν ήρεμα για ύπνο συντροφεύοντάς τα. Έτσι και οι γονείς νιώθουν πιο ασφαλείς κυρίως τη νύχτα οπότε μπορούν και αυτοί να ξεκουραστούν. Επιπρόσθετα όλη η οικογένεια που έχει ένα μέλος με αυτισμό ή κάποιο άλλο σύνδρομο νιώθει κοινωνικά απομονωμένη και στιγματισμένη, η παρουσία όμως του σκύλου τραβά την προσοχή και ανακουφίζει από αυτό το αίσθημα την οικογένεια που νιώθει πλέον πιο αποδεκτή. Οι σκύλοι αυτοί είναι εκπαιδευμένοι να παρηγορούν και να προστατεύουν αυτά τα παιδιά όταν εκτεθούν σε δυνατούς ήχους που τα ενοχλούν και θα τα οδηγούσαν σε κρίση. Προστατεύουν τα παιδιά από το να το σκάσουν από τους γονείς τους σε περίπτωση για παράδειγμα μιας βόλτας. Έρευνες δείχνουν ότι με την παρουσία τους μειώνεται η παραγωγή ορμονών που σχετίζονται με το άγχος και το στρες, ενώ αν απομακρυνθεί ο σκύλος αυτές αυξάνονται ξανά.⁸⁰

Έρευνες δείχνουν ότι όταν εκπαιδευμένοι σκύλοι επισκέπτονται με τους χειριστές τους παιδιατρικά ογκολογικά νοσοκομεία, δίνουν χαρά και ελπίδα στα παιδιά αυτά, μειώνουν το άγχος και τους φόβους τους και θα μπορούσαμε να πούμε ότι δρουν κατά κάποιο τρόπο αναλγητικά στον πόνο αυτών των παιδιών. Υπάρχουν όμως πολλές αντιδράσεις από πλευράς διοίκησης των νοσοκομείων για το πόσο ασφαλής είναι η επίσκεψη αυτών των σκύλων μιας και μπορούν να φέρουν και να μεταδώσουν μικρόβια από ασθενή σε ασθενή.⁸¹

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ για τους σκύλους θεραπείας:

Σύμφωνα με το **Άρ. 2 παρ. 11 Ν. 4830/2021 «Σκύλος βοήθειας»**: λέγεται ο εκπαιδευμένος ή εκπαιδευόμενος σκύλος οδηγός τυφλού και ο σκύλος βοήθειας και προστασίας ατόμων με αναπηρία ή ασθένειες.⁸²

Άρ. 2 παρ. 13 Ν. 4830/2021 «Ζώο θεραπείας»: είναι κάθε ζώο που χρησιμοποιείται για **θεραπευτικούς σκοπούς** προς όφελος ενός ατόμου, ιδίως ενός ατόμου με αναπηρία, συμπεριλαμβανομένης της φυσικής, αισθητηριακής, ψυχιατρικής, νοητικής ή άλλης μορφής **ψυχικής αναπηρίας**, έχει λάβει ή λαμβάνει ειδική εκπαίδευση και φέρει τα κατά τον νόμο πιστοποιητικά.⁸³

Άρ. 21 παρ. 1 Ν. 4830/2021: **Οι σκύλοι βοήθειας και τα ζώα θεραπείας μπορούν να εισέρχονται όπου επιτρέπεται η είσοδος των ατόμων τα οποία συνοδεύουν,**

⁸⁰ Alessandra Berry, Marta Borgi, Nadia Francia, Enrico Alleva, and Francesca Cirulli. Use of Assistance and Therapy Dogs for Children with Autism Spectrum Disorders: A Critical Review of the Current Evidence. THE JOURNAL OF ALTERNATIVE AND COMPLEMENTARY MEDICINE. 2013

⁸¹ Simona Caprilli and Andrea Messer. Animal-Assisted Activity at A. Meyer Children's Hospital: A Pilot Study. Advance Access Publication 2 June 2006 eCAM 2006;3(3)379–383 doi:10.1093/ecam/nel029

⁸² Αθανάσιος Αναγνωστόπουλος. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΖΩΩΝ. Αθήνα, Ιούνιος 2023. [eClass ΕΚΠΑ | Νομοθεσία και Ευζωία Ζώων | Σύνδεσμοι \(uoa.gr\)](#)

⁸³ Αθανάσιος Αναγνωστόπουλος, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΖΩΩΝ. Όπ. παρ.

συμπεριλαμβανομένων εστιατορίων, ξενοδοχείων, νοσοκομείων, σχολείων, δημόσιων υπηρεσιών, αθλητικών εγκαταστάσεων και εκκλησιών, **εφόσον το επιτρέπουν το μέγεθος και τα ειδικά χαρακτηριστικά τους.**

Το άτομο το οποίο δέχεται τις υπηρεσίες του ζώου φέρει τα απαραίτητα πιστοποιητικά που αποδεικνύουν ότι το ζώο είναι σκύλος βοήθειας ή ζώο θεραπείας και τα επιδεικνύει, εφόσον του ζητηθεί, από τους υπευθύνους των χώρων στους οποίους δεν επιτρέπεται κατά κανόνα η είσοδος σε ζώα συντροφιάς.⁸⁴

Άρ. 21 παρ. 2 Ν. 4830/2021: Επιτρέπεται η αξιοποίηση σκύλων βοήθειας και ζώων θεραπείας σε νοσοκομεία, κέντρα απεξάρτησης..... κάθε είδους νοσηλευτικά ιδρύματα, θεραπευτήρια και γηροκομεία για την υποστήριξη θεραπευτικών σκοπών («ιαματική επικουρία ζώων» ή «Animal Assisted Therapy» ή «Pet Therapy»), ιδίως για την αντιμετώπιση ψυχικών διαταραχών, καθώς και την προαγωγή της ψυχικής υγείας και της ψυχοκινητικής αποκατάστασης των ασθενών.⁸⁵

Άρ. 21 παρ. 3 Ν. 4830/2021: Οι σκύλοι βοήθειας και τα ζώα θεραπείας του παρόντος πληρούν τις ισχύουσες ενωσιακές και εθνικές υγειονομικές απαιτήσεις.

Η διάταξη του άρ. 21 Ν. 4830/2021 είναι αναγκαστικού δικαίου, συνεπώς υπερισχύει τυχόν αντίθετης βούλησης του ιδιοκτήτη του εστιατορίου κ.λπ. Αφορά κάθε είδους καταστήματα, συμπεριλαμβανομένων των καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος. Εξ αντιδιαστολής προκύπτει ότι η είσοδος των υπόλοιπων ζώων συντροφιάς εξαρτάται από την βούληση του ιδιοκτήτη του καταστήματος.⁸⁶

Τα παραπάνω άρθρα του Ν. 4830/2021 που αφορούν τα ζώα θεραπείας και τους σκύλους βοήθειας/ οδηγούς πιο συγκεκριμένα, δείχνουν πως επιτέλους η πολιτεία αρχίζει να καταλαβαίνει την αξία και τον ρόλο που μπορούν να παίξουν τα ζώα στην κοινωνία μας βοηθώντας τους συνανθρώπους και προσφέροντάς τους προσβασιμότητα. Βέβαια οι νόμοι από μόνοι τους δεν αρκούν αφού χρειάζεται εκπαίδευση της κοινωνίας μας από τα σχολεία, και όταν λέμε σχολεία δεν εννοούμε μόνο τα παιδιά αλλά και τους εκπαιδευτικούς καθώς και τους γονείς, για να πάψουν να βλέπουν τα ζώα σαν εστία μικροβίων ή ένα παιχνίδι που μόλις το βαρεθούμε το αφήνουμε στο δρόμο.

⁸⁴ Αθανάσιος Αναγνωστόπουλος, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΖΩΩΝ. Όπ. παρ.

⁸⁵ Αθανάσιος Αναγνωστόπουλος, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΖΩΩΝ. Όπ. παρ

⁸⁶ Αθανάσιος Αναγνωστόπουλος, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΖΩΩΝ. Όπ. παρ

ΔΕΛΦΙΝΙ: Η δελφινοθεραπεία⁸⁷(Dolphin Assisted Therapy, DAT) χρησιμοποιείται ως επικουρική θεραπεία σε περιπτώσεις όπως ο αυτισμός, το σύνδρομο Down, οι μαθησιακές δυσκολίες, το σύνδρομο ελλειμματικής προσοχής κ.α. (εικόνα παράρτημα 7). Τα δελφίνια είναι ζώα με πολύ αυξημένη ευφυΐα. Πώς όμως συμβάλλουν στην θεραπεία ατόμων με ειδικές ανάγκες; Τα δελφίνια για να επικοινωνούν και να αναγνωρίζουν το περιβάλλον τους διαθέτουν ένα σόναρ με το οποίο εκπέμπουν υπερήχους. Βρέθηκε λοιπόν ότι τα κύματα αυτά των υπερήχων προκαλούν συγχρονισμό των ημισφαιρίων εγκεφάλου του ανθρώπου, με θετικά αποτελέσματα στην ψυχολογία, την κινητικότητα, την μνήμη και την συγκέντρωση των παιδιών με διάφορα σύνδρομα. Σημειωτέον ότι πιστεύεται πως τα δελφίνια μέσω των κυμάτων αυτών αναγνωρίζουν τις διαφορές στους ανθρώπους και κατ' επέκταση τις δυσλειτουργίες τους και εκπέμπουν ανάλογα θεραπευτικά κύματα.⁸⁸

Την δεκαετία του 1970 η Betsy Smith μαζί με τον κλινικό θεραπευτή David Nathanson ξεκίνησαν έρευνες (Water Play) για να δείξουν την επίδραση των δελφινιών κυρίως στα παιδιά με αυτισμό. Παρατήρησαν λοιπόν ότι με την επαφή με τα δελφίνια τα αυτιστικά παιδιά είχαν μείωση της επιθετικότητας, βελτίωση κοινωνικότητας, βελτίωση στο λόγο και την ομιλία καθώς και στην μαθησιακή ικανότητα.⁸⁹ Οι πρώτες θεραπείες με δελφίνια άρχισαν στο τέλος της δεκαετίας το 1990 από ένα Αυστριακό ψυχολόγο, τον Norbert Trompisch, ιδρυτή του the Dolphinswim Institute and Alpha Therapy στην Τουρκία. Έκτοτε υπάρχουν πολλά (Ευρώπη, Κίνα, Ιαπωνία, Ισραήλ, Ρωσία, ΗΠΑ κ.α.) θεραπευτικά θαλάσσια πάρκα με δελφίνια παγκοσμίως, όπου εξειδικευμένο προσωπικό φέρνει σε επαφή τα παιδιά με τα δελφίνια μέσα και έξω από το νερό. Τα δελφίνια δείχνουν να προτιμούν τα παιδιά από τους ενήλικες ανθρώπους και φαίνεται να καταλαβαίνουν περαιτέρω τα παιδιά με σύνδρομα και ιδιαιτερότητες και προσπαθούν να τα βοηθήσουν.⁹⁰ Τα παιδιά και συνήθως αυτά με ιδιαιτερότητες (αυτισμό, δυσλεξία, σύνδρομο Down) αρχικά διστάζουν και φοβούνται να πλησιάσουν αυτά τα μεγαλόσωμα ζώα μέσα στο νερό. Παρατηρείται όμως ότι η φροντίδα, το τάισμα, το χάιδεμα, το παιχνίδι και η κολύμβηση με δελφίνια μειώνει τα επίπεδα άγχους στα παιδιά αυτά και βοηθά να βελτιώσουν την ψυχοσωματική τους κατάσταση και την κοινωνική τους συμπεριφορά.

Πέρα όμως από τα θετικά της δελφινοθεραπείας και της σαφώς μεγάλης βελτίωσης που φαίνεται αυτή να προσφέρει σε παιδιά με ειδικές ανάγκες-ικανότητες, δεν θα πρέπει να ξεχνούμε ότι τα δελφίνια είναι άγρια ζώα. Δεν είναι κατοικίδια ζώα, αλλά αιχμάλωτα. Το σπίτι τους είναι η θάλασσα και όχι κάποιο περιορισμένο θαλάσσιο πάρκο όπου εκτελούν θεραπείες τη μια μετά την άλλη ή προορίζονται για να προσφέρουν θέαμα. Σκεπτικισμός λοιπόν για

⁸⁷ ΓΟΥΒΑ (Ε. ΓΚΟΥΒΑ) Ε., ΕΡΓΟΛΑΒΟΥ (Α. ΕΡΓΟΛΑΒΟΥ) Α., ΠΑΣΧΟΣ (Ι. ΠΑΣΧΟΣ) Ι., ΠΕΡΔΙΚΑΡΗΣ (Κ. ΠΕΡΔΙΚΑΡΗΣ) Σ., ΝΑΘΑΝΑΙΛΙΔΗΣ (Κ. ΝΑΘΑΝΑΗΛΙΔΗΣ) Σ., ΔΑΜΙΓΟΥ (Ν. ΔΑΜΙΓΟΥ) Ν., & ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ (Φ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ) Φ. (2017). Dolphin therapy. Journal of the Hellenic Veterinary Medical Society, 60(2), 154–160. <https://doi.org/10.12681/jhvms.14924>

⁸⁸ Britta L. Fiksdal, Daniel Houlihan and Aaron C. Barnes. Dolphin-Assisted Therapy: Claims versus Evidence. Hindawi Publishing Corporation Autism Research and Treatment. 2012

⁸⁹ Irene Candelieri. Healing and Caring in Dolphin-Assisted Therapy: Criticisms of Effectiveness and Ethical Issues. Published by Sciendo. 2018. DOI 10.2478/gth-2018-0024

⁹⁰ Karsten Brensing & Katrin Linke (2003) Behavior of dolphins towards adults and children during swim-with-dolphin programs and towards children with disabilities during therapy sessions. 2003. Anthrozoös: A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals, 16:4, 315-331. <http://dx.doi.org/10.2752/089279303786992035>

λόγους ηθικής επικρατεί για το αν θα έπρεπε τα άγρια αυτά ζώα να αιχμαλωτίζονται για το σκοπό αυτό. Τελευταία υπάρχει αύξηση ζήτησης των δελφινιών για θεραπεία αλλά δεν υπάρχουν σαφής έρευνες αν όντως τα αποτελέσματα των θεραπειών αυτών είναι τέτοια που δεν θα μπορούσαν να προκύψουν με θεραπεία με τη χρήση κάποιου άλλου εκπαιδευμένου κατοικίδιου ζώου. Επίσης το κόστος των θεραπειών αυτών είναι μεγάλο, μιας και χρειάζεται εξειδικευμένο και πολύ προσωπικό για την εκπαίδευση, φροντίδα και συντήρηση αυτών των ζώων και ακριβές εγκαταστάσεις. Το νερό είναι ακόμα ένας ανασταλτικός παράγοντας, αφού δεν μπορούν όλα τα παιδιά να προσεγγίσουν εύκολα. Τέλος μπορεί να έχουμε μετάδοση παρασίτων και μικροοργανισμών από και προς τα δελφίνια κατά τις συνεδρίες αυτές μιας και τα άγρια αυτά ζώα φέρουν άλλη μικροβιακή χλωρίδα από τα κατοικίδια και τους ανθρώπους, πράγμα που τα καθιστά ευαίσθητα σε μικροοργανισμούς που δεν υπάρχουν φυσιολογικά στις θάλασσες όπου ζουν και το ίδιο και τον άνθρωπο που θα έρθει σε επαφή με μικροοργανισμούς που δεν υπάρχουν στο περιβάλλον του.

ΓΑΤΑ: Οι γάτες δεν είναι εντελώς ξεκάθαρο πότε εξημερώθηκαν από τον άνθρωπο. Ανασκαφές από τάφους της αρχαίας Αιγύπτου καθώς και τοιχογραφίες δείχνουν ότι η γάτα υπήρχε σαν κατοικίδιο τουλάχιστον από το 2000 π.Χ., ενώ σε ανασκαφές στην Ιεράκων πόλη της Αιγύπτου (Hierakonpolis) βρήκαν μουμιοποιημένες γάτες και τοιχογραφίες που αντιστοιχούν περίπου στα 5800 π.Χ.. Στην Κύπρο βρέθηκε σκελετός γάτας θαμμένος κοντά σε ανθρώπινο τάφο και οι δύο χρονολογούνται στα 7500 π.Χ..⁹¹ Στην νοτιοδυτική Ασία υπάρχουν ευρήματα που τοποθετούν την εξημέρωση της γάτας πριν από 10000 χρόνια, ενώ στην Κίνα⁹² πριν από 5000 χρόνια. Στην Ελλάδα έχουμε τοιχογραφίες με γάτες από το 1000 π.Χ. Στην Αίγυπτο η γάτα θεωρούνταν ιερό ζώο και δεν μπορούσε να βγει από τη χώρα, φαίνεται όμως ότι με το εμπόριο οι ναυτικοί έπαιρναν στα καράβια τους γάτες, για να απαλλαγούν από τα ποντίκια και έτσι τις διέδωσαν στην Ευρώπη ενώ με την ακμή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και την κατάληψη της Αιγύπτου έπαψε η γάτα να είναι ιερό ζώο και δεν υπήρχε πια περιορισμός στη διακίνησή της.

Η εξημέρωση της γάτας έγινε σταδιακά. Οι πρώτες άγριες γάτες πλησίασαν τις αποθήκες των ανθρώπων, για να βρουν τροφή, γιατί εκεί υπήρχε πληθώρα ποντικών. Έτσι οι άνθρωποι βρήκαν λύση στην εξόντωση των ποντικών που λυμαίνονταν τα σιτηρά τους καθώς και προστασία για τους ίδιους από σκορπιούς και φίδια.

Οι γάτες αν και είναι πολύ έξυπνα πλάσματα, έχουν πολύ ανεξάρτητο χαρακτήρα με αποτέλεσμα να μην μπορούν να εκπαιδευτούν εύκολα ώστε να χρησιμοποιηθούν ως θεραπευτικά μέσα. Αυτός άλλωστε είναι ο λόγος που η βιβλιογραφία είναι τόσο φτωχή και οι έρευνες για θεραπείες βοηθούμενες από ζώα εστιάζουν κυρίως σε σκύλους.⁹³ Η παρουσία όμως μιας οικόσιτης γάτας σε ένα σπίτι έχει πολλά οφέλη. Επίσης η παρουσία των γατών σε οίκους ευγηρίας όπου μπορούν οι άνθρωποι της τρίτης ηλικίας να τις χαϊδεύουν ή και μόνο να τις βλέπουν έχει σαν αποτέλεσμα όπως δείχνουν έρευνες την προσωρινή πτώση της αρτηριακής πίεσης και του καρδιακού ρυθμού.

Σημαντικό ρόλο στην επιλογή κάποιας γάτας για θεραπεία παιδιών παίζει ο χαρακτήρας της. Θα πρέπει να είναι ήρεμες, στοργικές και να αφήνουν τα παιδιά να τις χαϊδεύουν, να τις αγκαλιάζουν, να τις σηκώνουν. Οι γάτες αποτελούν μια εναλλακτική θεραπεία σε παιδιά που φοβούνται τους σκύλους αλλά πρέπει να λάβουμε υπόψη και τις περιπτώσεις αλλεργίας που φαίνεται να εμφανίζουν συχνά τα παιδιά στις γάτες.

Η παρουσία μιας γάτας, το χάδι, η φροντίδα της, το τάισμά της, βελτιώνει την ψυχική και σωματική υγεία, αφού μειώνει το αίσθημα της μοναξιάς, μειώνει το άγχος και το στρες. Αυξάνει την παραγωγή ωκυτοκίνης, ορμόνης που παίζει ρόλο στους κοινωνικούς δεσμούς, γι' αυτό εξάλλου αυξάνεται κατά τον τοκετό και οδηγεί στο δέσιμο μητέρας και μωρού ενώ παρατηρείται διαταραχή της έκκρισής της σε άτομα με αυτισμό, κατάθλιψη και

⁹¹ Veerle Linseele, Wim Van Neer, Stan Hendrickx. Evidence for early cat taming in Egypt. *Journal of Archaeological Science*. 2007. DOI: 10.1016/j.jas.2007.02.019

⁹² Jean-Denis Vigne, Allowen Evin, Thomas Cucchi, Lingling Dai, Chong Yu, Songmei Hu, Nicolas Soulages, Weilin Wang, Zhouyong Sun, Jiangtao Gao, Keith Dobney, Jing Yuan. Earliest “Domestic” Cats in China Identified as Leopard Cat (*Prionailurus bengalensis*). *PLOS ONE*. 2016. DOI:10.1371/journal.pone.0147295

⁹³ Delanoeije, J., & Pendry, P. (2022). University cats? Predictors of staff and student responsiveness towards on-campus cat visitations. *Anthrozoös*. <https://doi.org/10.1080/08927936.2022.2109290>

σχιζοφρένεια.⁹⁴ Αυξάνει την έκκριση ενδορφινών⁹⁵, ορμονών που χαρακτηρίζονται και ως ορμόνες της ευτυχίας και που παράγονται όταν κάνουμε κάτι ευχάριστο, μειώνουν τον πόνο, το στρες και μας ηρεμούν⁹⁶. Μειώνει την πίεση του αίματος και ενισχύει το ανοσοποιητικό. Μπορούν έτσι να χρησιμοποιηθούν σε ορφανοτροφεία, νηπιαγωγεία, γηροκομεία, κέντρα φροντίδας, νοσοκομεία και μέχρι ακόμα και σε φυλακές όπου βοηθούν στην αναμόρφωση των κρατουμένων⁹⁷.

Έρευνες δείχνουν ότι συχνά οι γάτες καταλαβαίνουν τις ιδιαιτερότητες των παιδιών και είναι πιο ανεκτικές προς αυτά. Δεν είναι τυχαίο πως παρατηρείται μεγαλύτερη σύνδεση των αυτιστικών παιδιών με τις γάτες παρά με τους σκύλους. Ρομποτικές γάτες⁹⁸ οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν σε έρευνα με παιδιά με αυτισμό δείχνουν ενδιαφέρον των παιδιών αυτών για τις γάτες, οπτική επαφή, αύξηση στην ομιλία και μείωση εχθρικής συμπεριφοράς.

Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες, αυτιστικά, με σύνδρομο Down, δυσλεξία απομονώνονται κοινωνικά και η συντροφιά μιας γάτας τους παρέχει φιλία, αποδοχή και τα βοηθά να κοινωνικοποιηθούν. Δημιουργείται έτσι ένας ισχυρός δεσμός μεταξύ αυτών των παιδιών και των γατών τους που οδηγεί στην βελτίωση της υπευθυνότητας, της αυτοεκτίμησης, της επικοινωνίας και της κοινωνικότητας ενώ μειώνεται το άγχος, το στρες και η μελαγχολία.

Αρνητικά της χρήσης των γατών είναι το κόστος της συντήρησής τους και ο χρόνος που απαιτείται για την φροντίδα τους. Επίσης πολλές φορές μπορεί να έχουμε επιθετική συμπεριφορά από πλευράς των παιδιών βάζοντας σε κίνδυνο το ζώο ή επιθετική συμπεριφορά από πλευράς της γάτας που θέτει σε κίνδυνο το παιδί. Γι' αυτό και επικρατεί μια τάση να αντικατασταθούν οι ζωντανές γάτες από ρομποτικές που σχεδιάζονται σύμφωνα με τις ανάγκες του κάθε ασθενούς παιδιού.⁹⁹

⁹⁴ Hai-Peng Yang, Liwei Wang, Liqun Han, and Stephani C. Wang. Nonsocial Functions of Hypothalamic Oxytocin. Hindawi Publishing Corporation ISRN Neuroscience Volume 2013, Article ID 179272, 13 pages <http://dx.doi.org/10.1155/2013/179272>

⁹⁵ [Endorphins: What They Are and How to Boost Them \(clevelandclinic.org\)](http://clevelandclinic.org)

⁹⁶ Alexander Pillozzi, Caitlin Carro and Xudong Huang. Roles of β -Endorphin in Stress, Behavior, Neuroinflammation, and Brain Energy Metabolism. Int. J. Mol. Sci. 2021, 22, 338. <https://doi.org/10.3390/ijms22010338>

⁹⁷ MAKGORZATA GOLEMAN, LESZEK DROZD, MIROSKAW KARPINSKI, PIOTR CZYZOWSKI. Cat therapy as an alternative form of animal-assisted therapy. Med. Weter. 2012

⁹⁸ Michelle Cleary, Sancia West, Deependra K. Thapa & Rachel Kornhaber. Putting Cats on the Spectrum: A Scoping Review of the Role of Cats in Therapy and Companionship for Autistic Adults and Children. Issues In Mental Health nursing. 2023. <https://doi.org/10.1080/01612840.2023.2195509>

⁹⁹ Michelle Cleary, Sancia West, Deependra K. Thapa & Rachel Kornhaber. Putting Cats on the Spectrum: A Scoping Review of the Role of Cats in Therapy and Companionship for Autistic Adults and Children. Issues In Mental Health nursing. 2023. <https://doi.org/10.1080/01612840.2023.2195509>

11. Ηθική, Δίκαιο και Ευζωία

Τα ζώα δεν είναι υποκείμενα δικαίου *de lege lata* (ισχύουσα νομοθεσία) αλλά το δίκαιο των ζώων αποτελεί ένα υπό διαμόρφωση κλάδο δικαίου. Στα ζώα αναγνωρίζεται εκ του νόμου περιορισμένη ικανότητα δικαίου. Η μόνη προστασία που μπορεί να τους αναγνωριστεί στο ελληνικό δίκαιο είναι έμμεση μέσω του άρ.24Σ το οποίο προβλέπει την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, οπότε δεν προστατεύει μεμονωμένα τα ζώα, αλλά μόνο στο βαθμό που εντάσσονται στο φυσικό περιβάλλον. Στο πλαίσιο αυτό ενδιαφέρει το ζώο ως δείγμα του είδους του και όχι ως ξεχωριστό υποκείμενο, κατά συνέπεια η προστασία του άρ.24Σ κρίνεται ανεπαρκής. Δεν αποκλείει όμως να τους αναγνωριστούν δικαιώματα στο κοινό νομοθετικό επίπεδο.¹⁰⁰ Ωστόσο υποκείμενα δικαίου δεν είναι μόνο τα φυσικά πρόσωπα αλλά και τα νομικά όπως για παράδειγμα εταιρείες (άρ.61 ΑΚ).

Ο νομικός ορισμός του ζώου δεν εξαρτάται από την βιολογική του ταξινόμηση αλλά αξιοποιεί δύο κριτήρια, τα οποία πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά, την συναισθηματικότητα και την κίνηση. Η άποψη πως τα ζώα είναι συναισθηματικοί οργανισμοί (*sentient beings*) αποτυπώθηκε για πρώτη φορά σε προγραμματικό κείμενο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο άρθρο 13 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), το οποίο αναφέρει: «κατά τη διαμόρφωση και την εφαρμογή της πολιτικής της Ένωσης στους τομείς της γεωργίας, της αλιείας, των μεταφορών, της εσωτερικής αγοράς, της έρευνας και της τεχνολογικής ανάπτυξης και του διαστήματος, η Ένωση και τα κράτη μέλη λαμβάνουν πλήρως υπόψη τους τις απαιτήσεις καλής διαβίωσης των ζώων ως ευαίσθητων όντων τηρώντας ταυτοχρόνως τις νομοθετικές ή διοικητικές διατάξεις και τα έθιμα των κρατών μελών που αφορούν ιδίως τα θρησκευτικά τυπικά, τις πολιτιστικές παραδόσεις και την κατά τόπους πολιτιστική κληρονομιά.» Με την διάταξη αυτή εντάχθηκε στη ΣΛΕΕ το διατακτικό του Πρωτοκόλλου για την προστασία και την καλή διαβίωση των ζώων (ΕΕ C 430, της 10.11.1997)¹⁰¹

Στα ζώα λοιπόν πρέπει να αναγνωριστούν δικαιώματα και σαν βάση θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε την “Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Ζώων” της UNESCO (Παρίσι, 1978), στην οποία αναγράφονται τα εξής: “ότι η Ζωή είναι ενιαία, ότι όλα τα είδη έχουν κοινή καταγωγή και διαφοροποιούνται υπό το νόμο της εξέλιξης των ειδών...ότι όλα τα ζωντανά όντα έχουν φυσικά δικαιώματα και κάθε ζώο με νευρικό σύστημα έχει συγκεκριμένα δικαιώματα...ότι η περιφρόνηση ή και απλή άγνοια αυτών των φυσικών δικαιωμάτων είναι επιζήμια για την φύση και επιτρέπει στους ανθρώπους να διαπράττουν εγκλήματα εναντίον των ζώων, δεδομένου ότι η συνύπαρξη των ειδών, προϋποθέτει την αναγνώριση εκ μέρους του ανθρωπίνου είδους, του δικαιώματος στη ζωή και των υπολοίπων ζώων και δεδομένου ότι ο σεβασμός των ζώων από τους ανθρώπους είναι αδιαχώριστος με τον αντίστοιχο σεβασμό ανθρώπου προς άνθρωπο”, στη συνέχεια διακηρύσσει μεταξύ άλλων ότι: “Άρθρο 1. όλα τα ζώα γεννιούνται με ίσα δικαιώματα στη ζωή και στη δυνατότητα ύπαρξης. Άρθρο 2. Ο άνθρωπος οφείλει να σέβεται τη ζωή κάθε ζώου...ανήκει στο ζωικό βασίλειο και δεν μπορεί να εξοντώνει ή να εκμεταλλεύεται τα άλλα είδη του ζωικού βασιλείου. Αντίθετα, οφείλει να

¹⁰⁰ Αθανάσιος Αναγνωστόπουλος, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΖΩΩΝ. Όπ. παρ.

¹⁰¹ Χριστίνα Παπανδρέου. « Το νομικό καθεστώς των ζώων: Ελληνικό Δίκαιο, Δικαιοσυγκριτική Θεώρηση, Νομολογία, Προτάσεις». Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών. 2018

χρησιμοποιεί τις γνώσεις του για το καλό των ζώων. Κάθε ζώο δικαιούται φροντίδας, προσοχής και προστασίας από τον άνθρωπο. Άρθρο 3. Κανένα ζώο δεν πρέπει να υποβάλλεται σε κακομεταχείριση ή απάνθρωπη συμπεριφορά. Άρθρο 4. Κάθε ζώο δικαιούται να ζήσει στο φυσικό του χώρο (γη, θάλασσα, αέρας) και να αναπαράγεται σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους... Άρθρο 5. 1. Κάθε ζώο που από παράδοση θεωρείται κατοικίδιο δικαιούται να ζήσει με το ρυθμό και τις συνθήκες ζωής και ελευθερίας που αντιστοιχούν στο είδος του... Άρθρο 6... Η εγκατάλειψη ενός ζώου θεωρείται πράξη απάνθρωπη και εξευτελιστική... Άρθρο 8.1. Οποιοσδήποτε πειραματισμός πάνω στα ζώα, ιατρικός, επιστημονικός, κλπ. αντιτίθεται προς τα δικαιώματα των ζώων, εφόσον προκαλεί πόνο σωματικό ή ψυχικό... Άρθρο 10.1. Απαγορεύεται η εκμετάλλευση των ζώων για τη διασκέδαση των ανθρώπων... Άρθρο 11.1. Κάθε πράξη που χωρίς λόγο προκαλεί θάνατο ζώου είναι βιοκτονία, είναι έγκλημα απέναντι στη ζωή. Άρθρο 12.1. Κάθε πράξη που προκαλεί θάνατο μεγάλου αριθμού άγριων ζώων αποτελεί «γενοκτονία», έγκλημα απέναντι στο είδος.» και καταλήγει στο σημαντικότερο άρθρο 14, στο οποίο ορίζει ότι... “Τα δικαιώματα του ζώου πρέπει να κατοχυρωθούν απ’ τους νόμους, όπως ακριβώς και τα δικαιώματα του ανθρώπου.”¹⁰²

Η χρήση των ζώων αν και για θεραπευτικούς σκοπούς δεν παύει να είναι μια εργαλειοποίησή τους. Όμως τα ζώα είναι έμβια όντα με αισθήσεις και αισθήματα τα οποία πρέπει να λαμβάνουμε σοβαρά υπόψιν και να σεβόμαστε τις ανάγκες τους τόσο σωματικές όσο και ψυχικές. Για την ευζωία πρέπει να καλύπτονται οι 5 ελευθερίες των ζώων όπως τις ορίζει το Άρ.2 παρ.2 Ν. 4830/2021 και οι οποίες είναι:

1. Ελευθερία από την πείνα και την δίψα
2. Ελευθερία από άσκοπη ταλαιπωρία και καταπόνηση
3. Ελευθερία από πόνο, τραυματισμό και ασθένεια
4. Ελευθερία από φόβο και αγωνία
5. Ελευθερία έκφρασης φυσιολογικής συμπεριφοράς

Πέρα όμως από αυτές τις ελευθερίες πρέπει να λαμβάνουμε υπόψιν ότι ένα ζώο που είναι ένας ζωντανός οργανισμός θα πρέπει να απολαμβάνει την παρέα και την αλληλεπίδραση με τους ασθενείς ώστε να μην πιέζεται ψυχολογικά πράγμα που μπορεί να οδηγήσει ακόμα και σε επιθετική συμπεριφορά από μέρους του. Αλλά και το ίδιο μπορεί να κινδυνεύσει και να υποστεί κακομεταχείριση σε κάποια συνεδρία, επειδή δεν κάνουν όλα τα παιδιά για τέτοιου είδους θεραπεία. Και εδώ έρχεται ο σωστός χειριστής να διακρίνει τα σημάδια της δυσφορίας του ζώου και να το προστατεύσει αναλόγως.¹⁰³¹⁰⁴

Τα ζώα αυτά περνούν από ειδική εκπαίδευση για να μπορούν να επιτελούν το σημαντικό αυτό έργο της ζωοθεραπείας. Πρέπει λοιπόν να ισχύουν αυστηροί κανόνες και προϋποθέσεις ώστε

¹⁰² Χριστίνα Παπανδρέου. « Το νομικό καθεστώς των ζώων: Ελληνικό Δίκαιο, Δικαιοσυγκριτική Θεώρηση, Νομολογία, Προτάσεις». Οπ. παραπ.

¹⁰³ Lisa Townsend and Nancy R. Gee. Recognizing and Mitigating Canine Stress during Animal Assisted Interventions. Vet. Sci. 2021, 8, 254. <https://doi.org/10.3390/vetsci8110254>

¹⁰⁴ Clara Palestini, Valeria Calcaterra, Simona Cannas, Zita Talamonti, Francesca Papotti, Debra Buttram, Gloria Pelizzo. Stress level evaluation in a dog during animal-assisted therapy in pediatric surgery. Journal of Veterinary Behavior. 2016

να μην ταλαιπωρούνται και βασανίζονται τα ζώα στα πλαίσια της εκπαίδευσής τους. Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι η κακοποίηση ενός ζώου δεν είναι μόνο ενεργητική δηλαδή όταν του ασκείται κάποιας μορφής βίαιη ενέργεια π.χ. τραυματισμός, αλλά και παθητική από παράλειψη των αναγκών του για παράδειγμα ξεκούρασης του ή παροχής τροφής.

Άλλο ένα σημαντικό ζήτημα είναι τι θα γίνουν αυτά τα ζώα όταν γεράσουν ή όταν αρρωστήσουν και πάψουν να προσφέρουν υπηρεσίες. Θα πρέπει σαφώς να είναι προστατευμένα και να συνεχίσουν μια ευπρεπή ζωή ως το τέλος του βίου τους και όχι να καταλήξουν σε κάποιο καταφύγιο ζώων.

Τέλος άλλο ένα σοβαρό θέμα που προκύπτει είναι η μετάδοση νοσημάτων μέσω των ζώων θεραπείας. Όταν λοιπόν ένα ζώο, για παράδειγμα ένας σκύλος επισκέπτεται ασθενείς στο νοσοκομείο γίνεται άθελά του φορέας κάποιων μικροβίων και μάλιστα ανθεκτικών στην περίπτωση του νοσοκομείου και τα μεταδίδει στον επόμενο ασθενή που θα επισκεφτεί. Αυτός είναι και ένας από του λόγους που πολλά νοσοκομεία αρνούνται την επίσκεψη των ζώων θεραπείας.¹⁰⁵¹⁰⁶

Σήμερα για λόγους ηθικής όλο και μεγαλώνει το κίνημα που θέλει τα ζώα να είναι ισότιμα με τον άνθρωπο, αυτό είναι το κίνημα των *vegan* που όχι μόνο απέχουν από το κρέας αλλά και από κάθε παραγωγό του. Γεννιέται έτσι ο όρος «Βιοηθική» ο οποίος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά, το 1926, από το Fritz Jahr, Γερμανό προτεστάντη θεολόγο -στο δοκίμιο με τίτλο “Οι επιστήμες του Βίου και η διδασκαλία της Ηθικής”¹⁰⁷-για να δηλώσει την ανθρωπιστική επιστήμη, της οποίας το αντικείμενο ήταν να προστατεύσει όλα τα έμβια όντα και την ίδια τη φύση, από την άσκοπη καταστροφή και ζημιά. “Να σέβεσαι κάθε έμβιο ον γενικώς ως σκοπό καθ’ εαυτόν και να το μεταχειρίζεσαι, εάν είναι δυνατόν, ως τέτοιο!”¹⁰⁸

Μερικοί, και ιδιαίτερα ο Singer, εκφράζουν την άποψη ότι όχι μόνο δεν πρέπει να εκμεταλλευόμαστε τα ζώα και να τα θυσιάζουμε για τροφή, αλλά ότι δεν θα έπρεπε να τα έχουμε ούτε ως κατοικίδια. Σύμφωνα με αυτή την τελευταία άποψη θα πρέπει να σταματήσουμε να εκτρέφουμε για το σκοπό αυτό ζώα και να αποκτήσουν έτσι όλα τα ζώα ανεξαρτησία και ελευθερία μακριά και ξέχωρα από τον άνθρωπο. Αυτές οι απόψεις στηρίζονται σε ηθικές ανησυχίες που εγείρονται από την ταλαιπωρία των ζώων συντροφιάς για να δημιουργηθούν καθαρόαιμες φυλές με αρεστά στον άνθρωπο χαρακτηριστικά, πράγμα που οδηγεί σε γενετικές ασθένειες και προβλήματα υγείας. Για παράδειγμα τα σκυλιά της φυλής Πανγκ (Pug) έχουν κοντό ρύγχος, που είναι επιθυμητό χαρακτηριστικό της εξωτερικής εμφάνισης της συγκεκριμένης φυλής, με αποτέλεσμα όμως μεγάλα αναπνευστικά προβλήματα

¹⁰⁵ Katherine Hinic, Mildred Ortu Kowalski, Kristin Holtzman, Kristi Mobus. The Effect of a Pet Therapy and Comparison Intervention on Anxiety in Hospitalized Children. *Journal of Pediatric Nursing*. 2019

¹⁰⁶ Yongshen Feng, Yeqing Lin, Ningning Zhang, Xiaohan Jiang, Lifeng Zhang. Effects of Animal-Assisted Therapy on Hospitalized Children and Teenagers: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Pediatric Nursing*. 2021

¹⁰⁷ “Fritz Jahr: Οι επιστήμες της ζωής και η διδασκαλία της Ηθικής 1926 Παλιά γνώση σε νέο ένδυμα”, μετάφραση Ελένη Καλοκαιρινού

¹⁰⁸ Ελένη Καλοκαιρινού: Η Βιοηθική Προστακτική του Fritz Jahr (Eleni M. Kalokairinou: Fritz Jahr's Bioethical Imperative), δημοσιευμένο στο 1926–2016 Fritz Jahr's Bioethics A global Discourse edited by Amir Muzur and Hans-Martin Sass εκδόσεις Lit, Βερολίνο σελ.83

να βασανίζουν τα σκυλιά αυτά.¹⁰⁹ Ακόμα ταλαιπωρία υφίστανται σύμφωνα με αυτές τις απόψεις τα κατοικίδια με την στέρωση, την εκπαίδευση, τον περιορισμό σε ένα διαμέρισμα και γενικά με το να ζουν μια αφύσικη ζωή μακριά από το φυσικό περιβάλλον και τα ένστικτά τους.¹¹⁰

¹⁰⁹ Dan G. O'Neill, Elisabeth C. Darwent, David B. Church and Dave C. Brodbelt. Demography and health of Pugs under primary veterinary care in England. O'Neill et al. *Canine Genetics and Epidemiology* (2016) 3:5 DOI: [10.1186/s40575-016-0035-z](https://doi.org/10.1186/s40575-016-0035-z)

¹¹⁰Clare Palmer. Companion Animals. *The International Encyclopedia of Ethics*. Edited by Hugh LaFollette. © 2015 John Wiley & Sons, Ltd. Published 2015 by John Wiley & Sons, Ltd. DOI: 10.1002/9781405186414.wbiee011

12. Συμπεράσματα

Πριν πολλά χρόνια όντας προπτυχιακή φοιτήτρια, μου έκανε μεγάλη εντύπωση σε ένα φανάρι ένας σκύλος. Ήταν ένας ημίαιμος, μεγαλόσωμος σκύλος, αγαθός, από αυτούς που δεν πειράζουν κανένα, αλλά που οι περισσότεροι τρομάζουν όταν τους βλέπουν. Στο φανάρι λοιπόν που τον συνάντησα, προς μεγάλη μου έκπληξη είδα ότι περίμενε να γίνει αυτό πράσινο, και μόλις άναψε το πράσινο πέρασε απέναντι. Κατάλαβα λοιπόν τότε ότι τα σκυλιά και κατ' επέκταση τα ζώα είναι ευφυή πλάσματα, και σαφώς μπορούν να μάθουν και να εκπαιδευτούν κατάλληλα για διάφορους σκοπούς.

Για να αλλάξει η στάση μας έναντι των ζώων και να πάψουμε να τα θεωρούμε κατώτερα όντα, πρέπει να αλλάξει η κοινωνία μας. Η αλλαγή αυτή πρέπει να ξεκινήσει από την εκπαίδευση των παιδιών στα σχολεία. Τόσα μαθήματα είναι φορτωμένα τα παιδιά, γιατί να μην υπήρχε και ένα που θα τους μιλάει για τα ζώα και θα τα φέρνει και σε επαφή με αυτά. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να υπάρχει και εκπαίδευση και ενημέρωση των γονέων για τους κινδύνους της επαφής των παιδιών τους με τα ζώα, αφού αν έχουμε εμβολιασμένα, αποπαρασιτωμένα ζώα και τηρούμε τους κανόνες υγιεινής δεν έχουμε κάποιο λόγο να φοβόμαστε τα κατοικίδια. Δεν είναι λίγες οι φορές που μέλλοντες γονείς, κηδεμόνες κάποιου κατοικίδιου, συνήθως σκύλου ή γάτας, το εγκαταλείπουν ή το απομακρύνουν από την οικία τους από φόβο για το νέο μέλος και ελλιπή ενημέρωση.

Σχολείο, οικογένεια, κοινωνία είναι το τρίπτυχο στο οποίο πρέπει να στηριχθούμε ώστε να αλλάξει εν γένει η αντίληψή μας για τα ζώα και να γίνουν αυτά αρωγοί μας στη δύσκολη καθημερινότητα αλλά και σε πιο ιδιαίτερες καταστάσεις, όπως είναι τα παιδιά και ειδικότερα αυτά με διάφορες μαθησιακές, αναπτυξιακές δυσκολίες, σύνδρομα ή ασθένειες. Σε ένα ιδανικό κόσμο τα παιδιά δεν θα ήταν κλεισμένα μέσα, πίσω από οθόνες, απομονωμένα και μοναχικά, αλλά θα έπαιζαν στις αλάνες. Τα κατοικίδια δίνουν την ευκαιρία στα παιδιά να αποφύγουν όσο το δυνατόν τις οθόνες, να παίζουν μαζί τους και να βγουν βόλτα στον έξω κόσμο, στον ήλιο και τη φύση.

Τα ζώα λοιπόν μπορούν να αποτελέσουν σαφώς βοηθητικό «εργαλείο» για τη φυσιολογική ψυχοσωματική ανάπτυξη των παιδιών. Σαν θεραπευτικό μέσο, επικουρικά πάντα με τις συμβατικές θεραπείες, μπορούν να συμβάλλουν στην καλύτερη αντιμετώπιση των συμπτωμάτων των νοσούντων παιδιών και να τα εφοδιάσουν με δύναμη, κουράγιο και ελπίδα ώστε να μπορούν να συνεχίσουν τον δύσκολο καθημερινό αγώνα τους. Πρέπει πάντοτε όμως να ελέγχεται ξεχωριστά η κάθε περίπτωση ώστε να μην κινδυνεύουν τα παιδιά ούτε και τα ζώα και να σταθμίζονται αν τα θετικά από την επαφή τους υπερέρχουν της όποιας ταλαιπωρίας ή κόστους.

Ο σεβασμός και η ενσυναίσθηση¹¹¹ προς τα ζώα είτε κατοικίδια είτε ειδικά εκπαιδευμένα πρέπει να είναι πρωτεύοντες. Τα ζώα είναι έμψυχα όντα που έχουν φυσιολογικές ανάγκες οι

¹¹¹ Καραγεωργάκης, Σ. (2010). Η ενσυναίσθηση ως βάση για την ηθική εκτίμηση των άλλων ζώων. Πρακτικά 3^{ου} Συνεδρίου Περιβαλλοντικής Πολιτικής & Διαχείρισης «Αναζητώντας την Ηθική στην Πολιτική: θέματα και προβλήματα της Βιοηθικής και της Περιβαλλοντικής Ηθικής & Φιλοσοφίας», Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Διαθέσιμο στο <http://www3.aegean.gr/environment/ceppd/CONF2010/ENV%20POLICY%20&%20MANAGEMENT%20CONF%202010%20MINUTES%20Version1.pdf>

οποίες πρέπει να καλύπτονται και δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι δεν είναι μηχανές για να τα χρησιμοποιούμε ασταμάτητα. Κουράζονται, βαριούνται, θέλουν να παίξουν, να βγουν βόλτα.

Ως ότι αφορά άλλα ζώα που μπορεί να χρησιμοποιηθούν για θεραπευτικούς σκοπούς, πέραν των κατοικίδιων και αποτελούν μέρος της άγριας φύσης όπως είναι τα δελφίνια, θα έπρεπε να αποφεύγεται η χρήση τους, αφού προϋποθέτει την αιχμαλώτιση αυτών των άγριων ζώων και την απομάκρυνσή τους από το φυσικό περιβάλλον τους. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε τα τρία R της κοινοτικής οδηγίας 2010/63, Replacement/ αντικαθιστούμε, Reduction/ ελαττώνουμε, Refinement/ βελτιώνουμε, σύμφωνα με τα οποία όπου μπορούμε να μην χρησιμοποιούμε ζώα ή να τα χρησιμοποιούμε λιγότερο να το κάνουμε και αν είναι απαραίτητη η χρήση τους να βελτιώνουμε όσο το δυνατόν περισσότερο της συνθήκης. Στην περίπτωση λοιπόν των ζώων θεραπείας πρέπει να σταθμίζεται καλά και σωστά αν τα αποτελέσματα της θεραπείας δικαιολογούν την χρήση των ζώων αυτών ή αν κάποια άλλη συμβατική θεραπεία θα είχε τα ίδια αποτελέσματα οπότε καλό θα ήταν να μην χρησιμοποιηθεί κάποιο ζώο, αποφεύγοντας έτσι την όποια ταλαιπωρία του.

13.Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αθανάσιος Αναγνωστόπουλος. ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΖΩΩΝ. Αθήνα, Ιούνιος 2023.

[eClass ΕΚΠΑ | Νομοθεσία και Ευζωία Ζώων | Σύνδεσμοι \(uoa.gr\)](#)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΜΙΝΤΖΑ. ΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΞΕΝΟΜΕΤΑΜΟΣΧΕΥΣΗΣ ΜΕ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΓΕΝΕΤΙΚΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΗΣ. ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΠΜΣ ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ. 2023

Αθανασίου Μαρία. ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕΣΩ ΖΩΩΝ. ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ, ΤΟΜΕΑΣ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ». Αλεξανδρούπολη, Ιούνιος 2017

Απόστολος Πέκας. Η απαρχή της Γεωργίας & οι επιδράσεις της στη διαμόρφωση του ανθρώπινου πολιτισμού και της ιστορίας των λαών. Γεωργία – Κτηνοτροφία • τεύχος 4/2014 © ΑγροΤύπος

Αριστοτέλης, Περί Ψυχής, Μετάφραση Ντότσικα Αλεξάνδρα, Εκδότης Ζήτρος, 2020

Αριστοτέλης. Πολιτικά. Μετάφραση Σπυρίδων Μαγγίνας. Εκδότης ΑΜΜΩΝ ΕΚΔΟΤΙΚΗ. 2021

Βασιλική Νταλάκα, Αφροδίτη Μωραΐτη. Ομοιότητες ΔΕΠΥ και Χαρισματικότητας. Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 1, 83-91. 2020. DOI: <https://doi.org/10.12681/edusc.3372>

Βικτώρια Σέχα, Φίλιππος Βλάχος, Σωτηρία Τζιβνίκου, Χαρίκλεια Σταθοπούλου. Αξιολόγηση της μαθηματικής επάρκειας των μαθητών με δυσλεξία σε σχέση με τυπικά αναπτυσσόμενους μαθητές. 2019. Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, Τόμος 9, σελ. 709-719. <http://dx.doi.org/10.12681/edusc.3166>

Γκιώνη Φωτεινή, Επίδραση θεραπευτικής ιππασίας στην κοινωνικοποίηση και επικοινωνία παιδιών με αυτισμό. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ. 2021

ΓΟΥΒΑ (Ε. ΓΚΟΥΒΑ) Ε., ΕΡΓΟΛΑΒΟΥ (Α. ΕΡΓΟΛΑΒΟΥ) Α., ΡΑΣΧΟΣ (Ι. ΠΑΣΧΟΣ) Ι., ΠΕΡΔΙΚΑΡΙΣ (Κ.ΠΕΡΔΙΚΑΡΗΣ) Σ., ΝΑΘΑΝΑΙΛΙΔΗΣ (Κ. ΝΑΘΑΝΑΗΛΙΔΗΣ) Σ., ΔΑΜΙΓΟΥ (Ν. ΔΑΜΙΓΟΥ) Ν., & ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ (Φ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ) Φ. (2017). Dolphin therapy. Journal of the Hellenic Veterinary Medical Society, 60(2), 154–160. <https://doi.org/10.12681/jhvms.14924>

Ελένη Καλοκαιρινού: Η Βιοηθική Προστακτική του Fritz Jahr (Eleni M. Kalokairinou: Fritz Jahr's Bioethical Imperative), δημοσιευμένο στο 1926–2016 Fritz Jahr's Bioethics A global Discourse edited by Amir Muzur and Hans-Martin Sass εκδόσεις Lit, Βερολίνο σελ.83

Ευθύμιος Κάκουρος, Κατερίνα Μανιαδάκη. Η φύση της σχέσης ανάμεσα στη ΔΕΠ-Υ, τις μαθησιακές δυσκολίες και τη δυσλεξία. 2012.
<https://www.researchgate.net/publication/322757399>

Ιμμάνουελ Καντ (1984). *Τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*. εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια: Γιάννης Τζαβάρας. Αθήνα: Δωδώνη. ISBN 978-960-248-120-2.

Ιωάννου Ν. Μάγρα, ΕΜΒΡΥΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΩΝ ΖΩΩΝ, Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992

Καραγεωργάκης, Σ. (2010). Η ενσυναίσθηση ως βάση για την ηθική εκτίμηση των άλλων ζώων. Πρακτικά 3^{ου} Συνεδρίου Περιβαλλοντικής Πολιτικής & Διαχείρισης «Αναζητώντας την Ηθική στην Πολιτική: θέματα και προβλήματα της Βιοηθικής και της Περιβαλλοντικής Ηθικής & Φιλοσοφίας», Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Διαθέσιμο στο <http://www3.aegean.gr/environment/eepd/CONF2010/ENV%20POLICY%20&%20MANAGEMENT%20CONF%202010%20MINUTES%20Version1.pdf>

Κάρολος Δαρβίνος, Φυσική Επιλογή, Μετάφραση Νίκος Αποστολόπουλος, Εκδόσεις Πατάκη, 2018

ΜΑΡΙΑ Α. ΣΑΜΑΚΟΥΡΗ. «ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕΣΩ ΖΩΩΝ». ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ. 2017

Μαυροπούλου Σοφία. In book: Ειδική Αγωγή: Από την έρευνα στη διδακτική πράξη. Chapter: Αποτελεσματικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις και διδακτικές στρατηγικές για τα παιδιά στο φάσμα του αυτισμού. Publisher: Πεδίο. Editors: Παντελιάδου, Αργυρόπουλος. 2011

Μοσχοχωρίτη Μαρία. Η εκπαιδευτική –θεραπευτική ιππασία ως εναλλακτική προσέγγιση θεραπείας και εκπαίδευσης. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Παιδαγωγική σχολή. 2009

Ξενοφών. Περί ιππικής. Εκδόσεις Δαίδαλος (Ζαχαρόπουλος Ι.). Μετάφραση ΚΑΡΒΟΥΛΑΚΗΣ Μ. ΝΙΚ. .2002

J.-J. Rousseau, *Λόγος για τα θεμέλια και την καταγωγή της ανισότητας ανάμεσα στους ανθρώπους* (1755), μετάφραση Αλεξίου-Καναγκίνη Μέλω, Αθήνα, Σύγχρονη εποχή, 2010

Ομήρου, Οδύσσεια, Μετάφραση Ν. Καζαντζάκης, Ι. Κακριδής, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, 2015

Παυλίδης Γεώργιος. Θεματική ενότητα: Μαθησιακές δυσκολίες: δυσλεξία, διάσπαση προσοχής, παρορμητικότητα και υπερκινητικότητα (ΔΕΠΥ – ADHD). ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ «ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΣΗ ΓΝΩΣΕΩΝ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΣΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΗΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΝΗΛΙΚΗ ΖΩΗ.» της πράξης «ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΗΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΝΗΛΙΚΗ ΖΩΗ». Θεσσαλονίκη, 2015

Peter Singer. *Η απελευθέρωση των ζώων*. Μετάφραση Καραγεωργάκης, Σταύρος, Αθήνα, εκδόσεις Αντιγόνη. 2010

Peter Singer, Tom Regan, Lori Gruen, Josephine Donovan. Ζώα και Ηθική. Επιμέλεια Σταύρος Καραγεωργάκης. Κέντρο πληροφόρησης Αντιγόνη

Πλούταρχος. *Γρύλλος, Περί του τα άλογα λόγω χρήσθαι*. Μετάφραση Μενέλαος Χριστόπουλος. Αθήνα, εκδόσεις Στιγμή. 1996

Πλούταρχος. Περί σαρκοφαγίας. Διαθέσιμο στο [Περί σαρκοφαγίας Α΄ - Βικιθήκη \(wikisource.org\)](#) . [Περί σαρκοφαγίας Β΄ - Βικιθήκη \(wikisource.org\)](#)

Πλούταρχος. *Πότερα φρονιμότερα, τα χερσαία ή τα ένδρα*. *Ηθικά, τόμος 25*. Εκδόσεις Κάκτος [ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ \(Ο ΤΥΡΙΟΣ\)](#). Περί αποχής εμψύχων. Μετάφραση ΝΙΚΟΛΙΤΣΗΣ ΜΙΧ. ΝΙΚΟΣ. [ΕΥΤΟΠΙΑ](#). 2020

Ρενέ Ντεκάρτ, *ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ*, Μετάφραση ΠΡΕΛΟΡΕΝΤΖΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, ΡΟΖΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, Εκδότης ΚΡΙΤΙΚΗ, 2017

Σοφία Χατζηνικολάου, Τάνια Αναγνωστοπούλου. «Οι απώλειες στη ζωή του παιδιού»: Η ανάγκη δημιουργίας του συγκεκριμένου προγράμματος. *Επιστημονικό Βήμα*, τ. 13, - Ιούνιος 2010

“Fritz Jahr: Οι επιστήμες της ζωής και η διδασκαλία της Ηθικής 1926 Παλιά γνώση σε νέο ένδυμα”, μετάφραση Ελένη Καλοκαιρινού

Χριστίνα Παπανδρέου. « Το νομικό καθεστώς των ζώων: Ελληνικό Δίκαιο, Δικαιοσυγκριτική Θεώρηση, Νομολογία, Προτάσεις». *Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών*. 2018

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Agata Kokocinska-Kusiak , Martyna Woszczyło, Mikołaj Zybała, Julia Maciocha, Katarzyna Barłowska and Michał Dziecioł. Canine Olfaction: Physiology, Behavior, and Possibilities for Practical Applications. *Animals* 2021, 11, 2463. [https:// doi.org/10.3390/ani11082463](https://doi.org/10.3390/ani11082463)

Alessandra Berry, Marta Borgi, Nadia Francia, Enrico Alleva, and Francesca Cirulli. Use of Assistance and Therapy Dogs for Children with Autism Spectrum Disorders: A Critical Review of the Current Evidence. *THE JOURNAL OF ALTERNATIVE AND COMPLEMENTARY MEDICINE*. 2013

Alexander Pillozzi, Caitlin Carro and Xudong Huang. Roles of β -Endorphin in Stress, Behavior, Neuroinflammation, and Brain Energy Metabolism. *Int. J. Mol. Sci.* 2021, 22, 338. <https://doi.org/10.3390/ijms22010338>

Bach, F.H., Ibinson, A.J., & Weeramantry, H.E.C. (2001). Ethical and Legal Issues in Technology: Xenotransplantation. *American Journal of Law & Medicine*, 27(3), 283-300. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0098858800011515>

Britta L. Fiksdal, Daniel Houlihan and Aaron C. Barnes. Dolphin-Assisted Therapy: Claims versus Evidence. Hindawi Publishing Corporation Autism Research and Treatment. 2012

Caitlin Siewertsen, Emma French, Masaru Teramoto. Autism Spectrum Disorder and Pet Therapy. *Adv Mind Body Med*. 2015;29(2):22-25.

Cazaux, G., & Beirne, P. (2006) .Animal abuse. In: McLaughlin, E., & Mucie, J. (eds). *The Sage dictionary of criminology*. Sage, London.

Clara Palestrini, Valeria Calcaterra, Simona Cannas, Zita Talamonti, Francesca Papotti, Debra Buttram, Gloria Pelizzo. Stress level evaluation in a dog during animal-assisted therapy in pediatric surgery. *Journal of Veterinary Behavior*. 2016

Clare Palmer. Companion Animals. *The International Encyclopedia of Ethics*. Edited by Hugh LaFollette. © 2015 John Wiley & Sons, Ltd. Published 2015 by John Wiley & Sons, Ltd. DOI: 10.1002/9781405186414.wbiee011

Dana S. Hardin. Wesley Anderson. Jennifer Cattet. Dogs Can Be Successfully Trained to Alert to Hypoglycemia Samples from Patients with Type 1 Diabetes. *Diabetes Ther* DOI 10.1007/s13300-015-0135

Dan G. O'Neill, Elisabeth C. Darwent, David B. Church and Dave C. Brodbelt. Demography and health of Pugs under primary veterinary care in England. O'Neill et al. *Canine Genetics and Epidemiology* (2016) 3:5 DOI: [10.1186/s40575-016-0035-z](https://doi.org/10.1186/s40575-016-0035-z)

Daar, A.S. (1997). Ethics of xenotransplantation: animal issues, consent, and likely transformation of transplant ethics. *World journal of surgery*,21(9), 975-982. doi: 10.1007/s002689900336.

Delanoëije, J., & Pendry, P. (2022). University cats? Predictors of staff and student responsiveness towards on-campus cat visitations. *Anthrozoös*. <https://doi.org/10.1080/08927936.2022.2109290>

Diamond J. 2002. Evolution, consequences and future of plant and animal domestication. *Nature* 418: 700-707.

E. Paul Cherniack and Ariella R. Cherniack. The Benefit of Pets and Animal-Assisted Therapy to the Health of Older Individuals. Hindawi Publishing Corporation, *Current Gerontology and Geriatrics Research*, Volume 2014, Article ID 623203, 9 pages, <http://dx.doi.org/10.1155/2014/623203>

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS. FIFTH SECTION. CASE OF PETA DEUTSCHLAND v. GERMANY (Application no. 43481/09). JUDGMENT STRASBOURG. 8 November 2012. FINAL 18/03/2013. This judgment has become final under Article 44 § 2 (c) of the Convention.

Francesco Corallo, Lilla Bonanno , Davide Cardile , Francesca Luvarà, Silvia Giliberto, Marcella Di Cara, Simona Leonardi, Angelo Quartarone, Giuseppe Rao and Alessandra Pidalà. Improvement of Self-Esteem in Children with Specific Learning Disorders after Donkey-Assisted Therapy. *Children* 2023, 10, 425. <https://doi.org/10.3390/children10030425>

Geraldine Lane, Brian Matthews, Caroline Ellison, and Carolyn Palmer. There's more to a dog guide than meets the eye: A preliminary exploration of potential health benefits of dog guide use. *INTERNATIONAL JOURNAL OF ORIENTATION & MOBILITY*. Volume 8, Number 1, 2016

Hai-Peng Yang, Liwei Wang, Liqun Han, and Stephani C. Wang. Nonsocial Functions of Hypothalamic Oxytocin. Hindawi Publishing Corporation *ISRN Neuroscience* Volume 2013, Article ID 179272, 13 pages <http://dx.doi.org/10.1155/2013/179272>

Ingo Ebersberger, Dirk Metzler, Carsten Schwarz and Svante Pääbo, Genomewide Comparison of DNA Sequences between Humans and Chimpanzees, Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig; and Department of Mathematics, Johann Wolfgang Goethe Universität, Frankfurt, Am. *J. Hum. Genet.* 70:1490–1497, 2002

Irene Candelieri. Healing and Caring in Dolphin-Assisted Therapy: Criticisms of Effectiveness and Ethical Issues. Published by Sciendo. 2018. DOI 10.2478/gth-2018-0024

Jaak Panksepp. The basic emotional circuits of mammalian brains: Do animals have affective lives? *Neuroscience and Biobehavioral Reviews* 35 (2011) 1791–1804

Janice Lloyd, Claire Budge, Steve La Grow and Kevin Stafford. The End of the Partnership with a Guide Dog: Emotional Responses, Effects on Quality of Life and Relationships with Subsequent Dogs. *Front. Vet. Sci.* 8:543463. doi: 10.3389/fvets.2021.543463

Jean-Denis Vigne, Allowen Evin, Thomas Cucchi, Lingling Dai, Chong Yu, Songmei Hu, Nicolas Soulages, Weilin Wang, Zhouyong Sun, Jiangtao Gao, Keith Dobney, Jing Yuan. Earliest “Domestic” Cats in China Identified as Leopard Cat (*Prionailurus bengalensis*). *PLOS ONE*. 2016. DOI:10.1371/journal.pone.0147295

Joan Dunayer. *Speciesism*. Ryce Publishing. Derwood-Maryland. 2004

Karsten Brensing & Katrin Linke (2003) Behavior of dolphins towards adults and children during swim-with-dolphin programs and towards children with disabilities during therapy

sessions. 2003. *Anthrozoös: A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals*, 16:4, 315-331. <http://dx.doi.org/10.2752/089279303786992035>

Katherine Hinic, Mildred Ortu Kowalski, Kristin Holtzman, Kristi Mobus. The Effect of a Pet Therapy and Comparison Intervention on Anxiety in Hospitalized Children. *Journal of Pediatric Nursing*. 2019

Levinson, B.M. *Pet-Oriented Child Psychotherapy*. Charles C. Thomas, Springfield, U.S.A, Illinois 1969

Lisa Townsend and Nancy R. Gee. Recognizing and Mitigating Canine Stress during Animal Assisted Interventions. *Vet. Sci.* 2021, 8, 254. <https://doi.org/10.3390/vetsci8110254>

Marc Bekoff. *The Emotional Lives of Animals*. New Library, California. 2007

Martellucci S, Belvisi V, Ralli M, Stadio AD, Musacchio A, Greco A, Gallo A, Vincetis MD, Attansio G. Assistance Dogs for Persons with Hearing Impairment: A Review. *International Tinnitus Journal*. 2019;23(1):26-30. DOI: 10.5935/0946-5448.20190005

Mary Renck Jalongo, Lorraine J. Guth. Animal-Assisted Counseling for Young Children: Evidence Base, Best Practices, and Future Prospects. *Early Childhood Education Journal* (2023) 51:1035–1045 <https://doi.org/10.1007/s10643-022-01368-5>

MAKGORZATA GOLEMAN, LESZEK DROZD, MIROSKAW KARPINSKI, PIOTR CZYZOWSKI. Cat therapy as an alternative form of animal-assisted therapy. *Med. Weter.* 2012

Michelle Cleary, Sancia West, Deependra K. Thapa & Rachel Kornhaber. Putting Cats on the Spectrum: A Scoping Review of the Role of Cats in Therapy and Companionship for Autistic Adults and Children. *Issues In Mental Health nursing*. 2023. <https://doi.org/10.1080/01612840.2023.2195509>

Nicola J. Rooney, Claire M. Guest, Lydia C. M. Swanson, Steve V. Morant. How effective are trained dogs at alerting their owners to changes in blood glycaemic levels? Variations in performance of glycaemia alert dogs. Editor: Carolyn J. Walsh, Memorial University of Newfoundland, CANADA. 2019. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210092>

O. THALMANN , B. SHAPIRO, P. CUI, V. J. SCHUENEMANN, S. K. SAWYER, D. L. GREENFIELD, M. B. GERMONPRÉ, M. V. SABLIN, F. LÓPEZ-GIRÁLDEZ, X. DOMINGO-ROURA, H. NAPIERALA, H-P. UERPMANN, D. M. LOPONTE, A. A. ACOSTA, L. GIEMSCH, R. W. SCHMITZ, B. WORTHINGTON, J. E. BUIKSTRA, A. DRUZHKOVA, A. S. GRAPHODATSKY, N. D. OVODOV, N. WAHLBERG, A. H. FREEDMAN, R. M. SCHWEIZER, K.-P. KOEPFLI, J. A. LEONARD, M. MEYER, J. KRAUSE, S. PÄÄBO, R. E. GREEN, AND R. K. WAYNE. Complete Mitochondrial Genomes of Ancient Canids Suggest a European Origin of Domestic Dogs. *SCIENCE*. 15 Nov 2013. Vol 342, Issue 6160. pp. 871-874. DOI:10.1126/science.1243650

Roth, J. (2000). Pet therapy Uses with Geriatric Adults. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 4, 27-39

Sayaka ARATA, Yukihide MOMOZAWA, Yukari TAKEUCHI and Yuji MORI. Important Behavioral Traits for Predicting Guide Dog Qualification. *J. Vet. Med. Sci.* 72(5): 539–545, 2010

Simona Caprilli and Andrea Messer. Animal-Assisted Activity at A. Meyer Children’s Hospital: A Pilot Study. Advance Access Publication 2 June 2006 eCAM 2006;3(3)379–383 doi:10.1093/ecam/nel029

The Cambridge Declaration on Consciousness

Veerle Linseele, Wim Van Neer, Stan Hendrickx. Evidence for early cat taming in Egypt. Journal of Archaeological Science. 2007. DOI: 10.1016/j.jas.2007.02.019

Westgarth, C.; Gaskell, R.M.; Coyne, K.P.; German, A.J.; Dawson, S.; Heron, J.; Ness, A.R.; Bundred, P.; McCune, S. Family pet ownership during childhood: Findings from a UK birth cohort and implications for public health research. Int. J. Environ. Res. Public Health 2010, 7, 3704–3729. Westgarth, C.; Pinchbeck, G.L.; Bradshaw, J.W.; Dawson, S.; Gaskell, R.M.; Christley, R.M. Factors associated with dog ownership and contact with dogs in a UK community. BMC Vet. Res. 2007

Yongshen Feng, Yeqing Lin, Ningning Zhang, Xiaohan Jiang, Lifeng Zhang. Effects of Animal-Assisted Therapy on Hospitalized Children and Teenagers: A Systematic Review and Meta-Analysis. Journal of Pediatric Nursing. 2021

Ιστοσελίδες

[Cat Cafe Athens – Cat Cafe Athens](#)

[Cafe Neko, Austria's 1st cat cafe opens in Vienna \(archive.org\)](#)

[Charles Darwin - Wikipedia](#)

[Εμείς οι δύο \(2009\) - IMDb](#)

[Endorphins: What They Are and How to Boost Them \(clevelandclinic.org\)](#)

[Ζαν Μπατίστ Λαμάρκ - Βικιπαίδεια \(wikipedia.org\)](#)

[Jean-Jacques Rousseau - Wikipedia](#)

[Mar Galcerán: Η πρώτη Ευρωπαϊά Βουλευτής με σύνδρομο Down | HuffPost Greece ΔΙΕΘΝΕΣ \(huffingtonpost.gr\)](#)

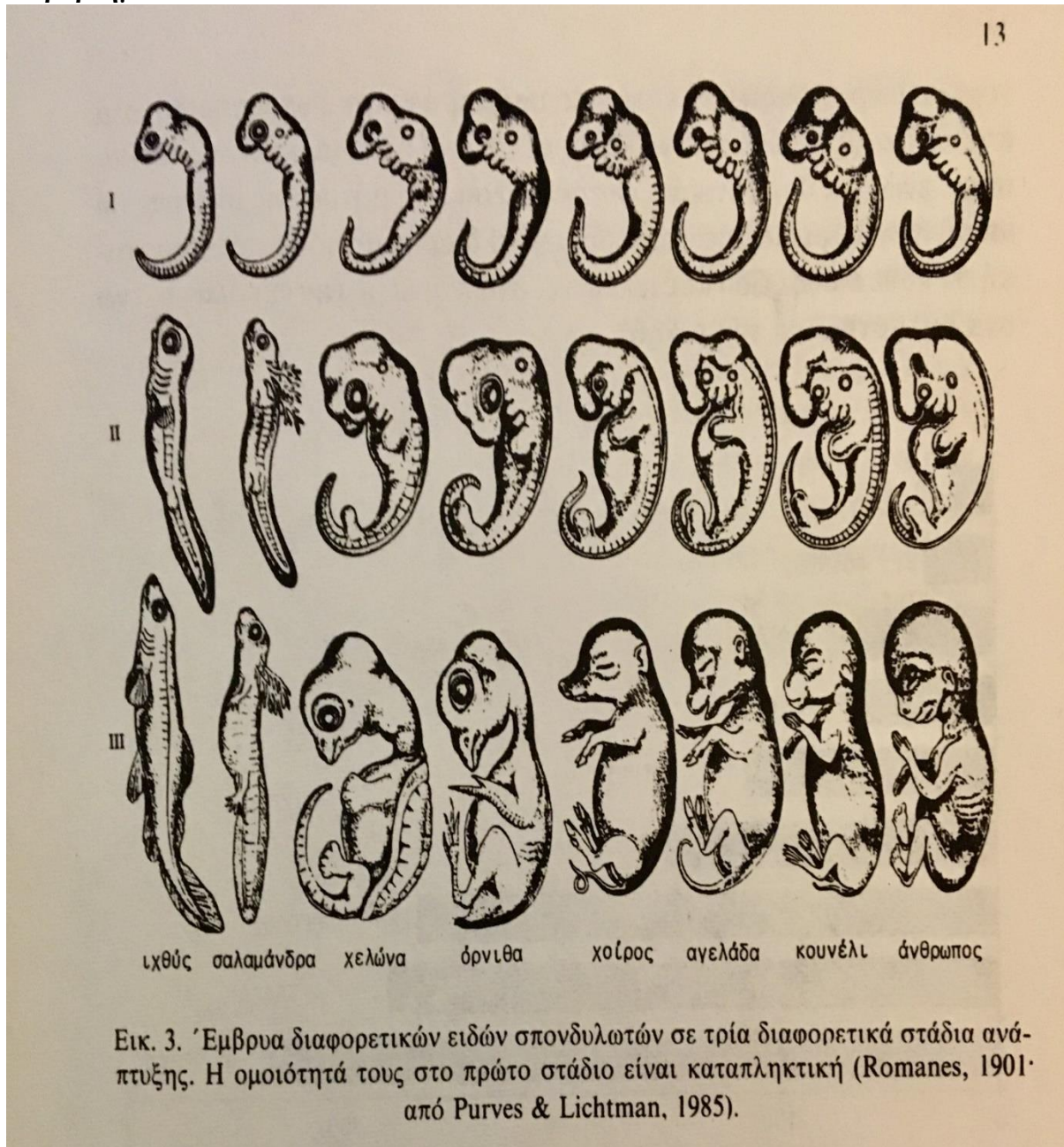
[Pablo Pineda, ο πρώτος πτυχιούχος με σύνδρομο Down: “Ο καθένας πρέπει να παλεύει για το μέλλον του” \(diaforetiko.gr\)](#)

[Pablo Pineda - Wikipedia](#)

www.politropo.org

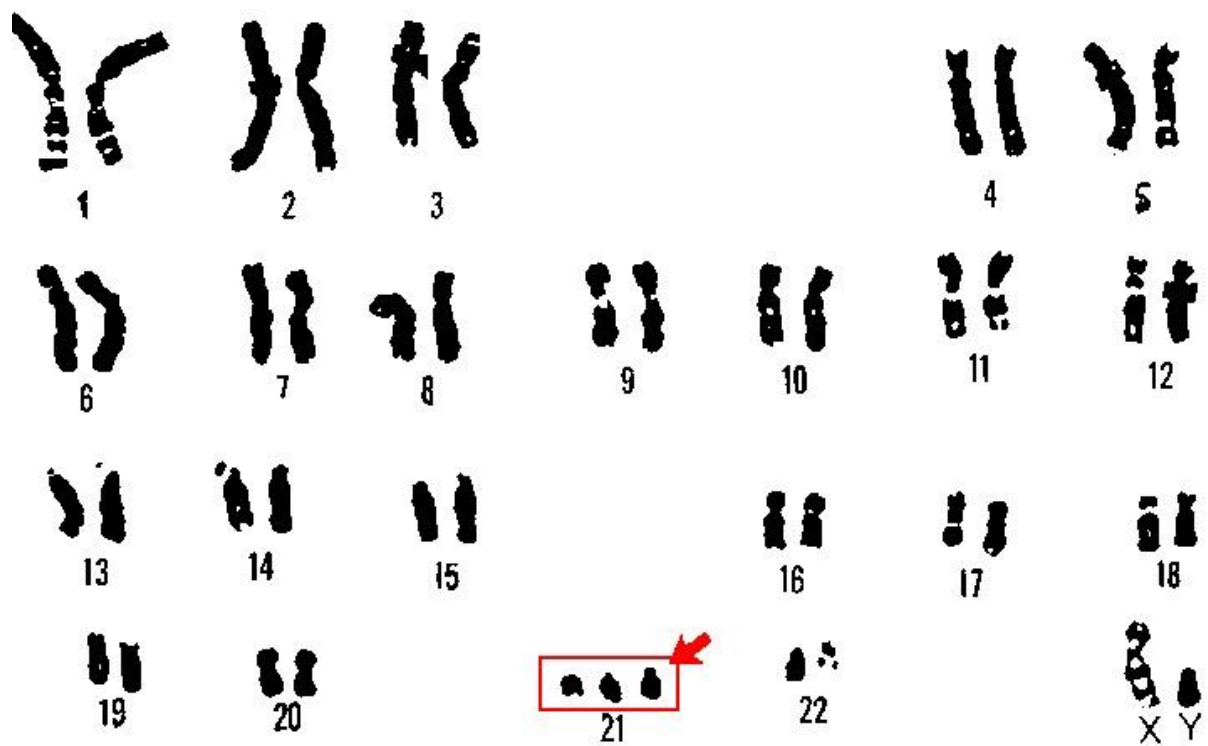
14. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1

Σύγκριση εμβρύων διάφορων ειδών ζώων και του ανθρώπου σε διάφορα στάδια ανάπτυξης.

Παράρτημα 2

Καρυότυπος άνδρα με σύνδρομο Down

Παράρτημα 3

The menu of Vienna's first cat cafe is pictured on May 7, 2012. -- PHOTO: REUTERS

A man and his son play with a cat at the Cafe Neko, in the city centre of Vienna on May 7, 2012. -- PHOTO: AFP

Εικόνες από cat-café.

Παράρτημα 4

Pablo Pineda

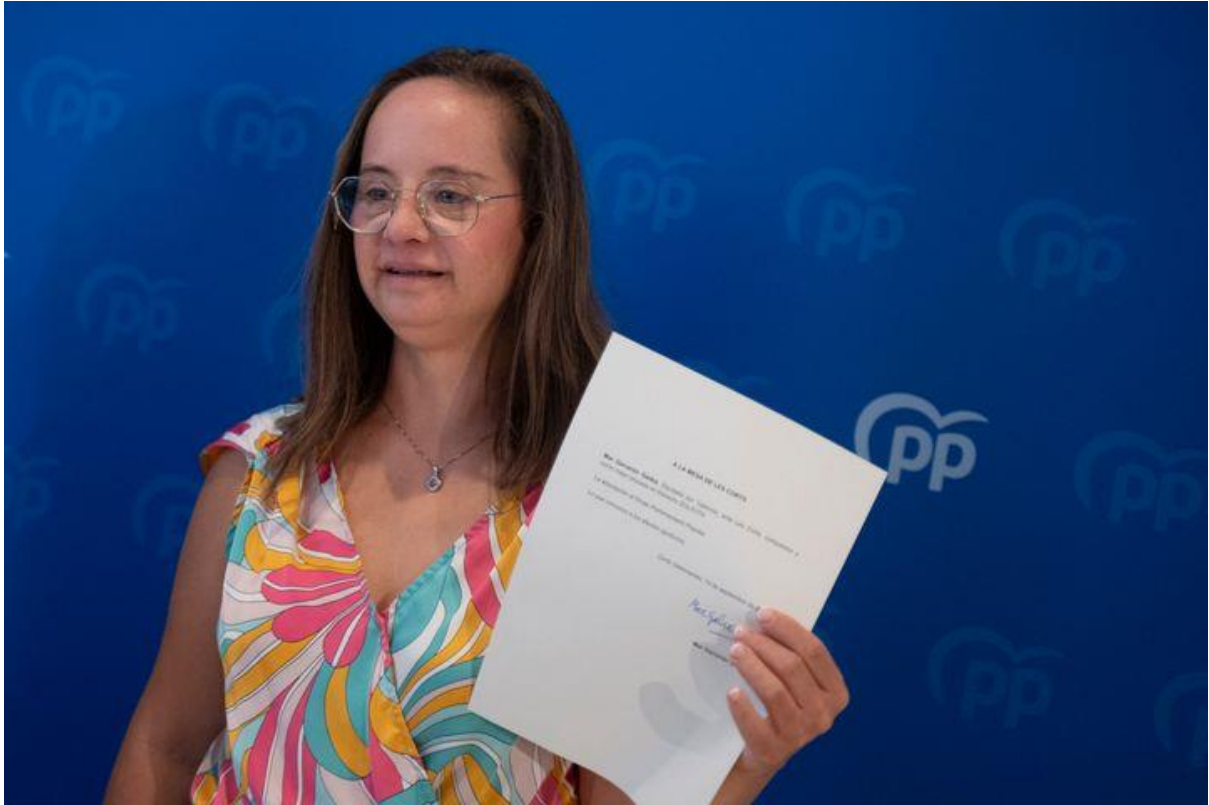

Born Pablo Pineda
[Málaga](#), Spain

Awards Silver Shell award at 2009 [San Sebastián International Film Festival](#)

Pablo Pineda ο πρώτος καθηγητής στον κόσμο με σύνδρομο Down.

Παράρτημα 5

EUROPA PRESS NEWS VIA GETTY IMAGES

Mar Galcerán η πρώτη βουλευτής στον κόσμο με σύνδρομο Down.

Παράρτημα 6

KHALED DESOUKI VIA GETTY IMAGES Μουμιοποιημένες γάτες από την αρχαία Αίγυπτο

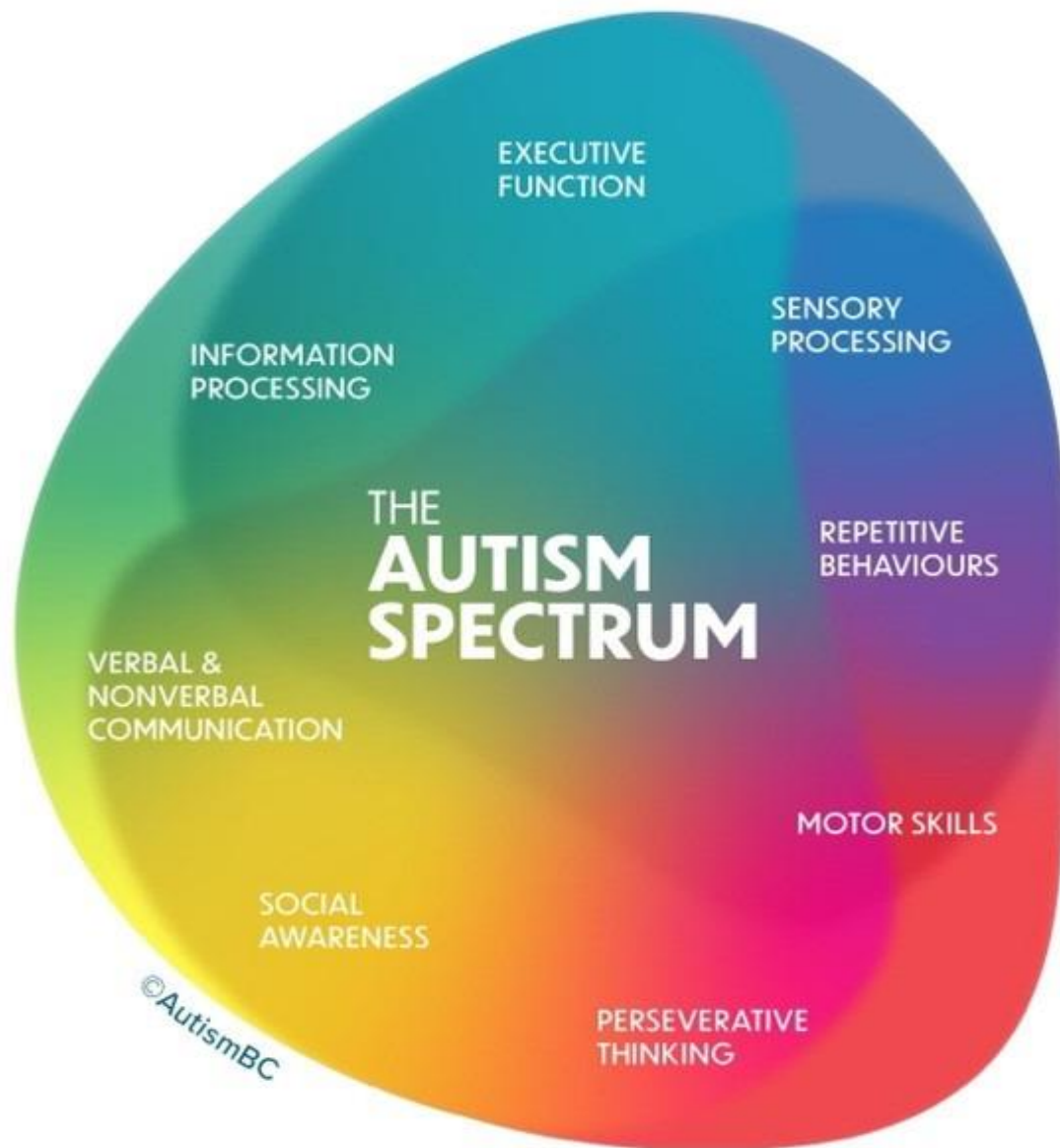
Λεπτομέρεια από παράσταση ερυθρόμορφου αγγείου των αρχών του 4ου αιώνα π. Χ. από τη νότια Ιταλία που δείχνει μία γυναίκα της υψηλής κοινωνίας να παίζει με μία γάτα. Πηγή: Pinterest.

Παράρτημα 7

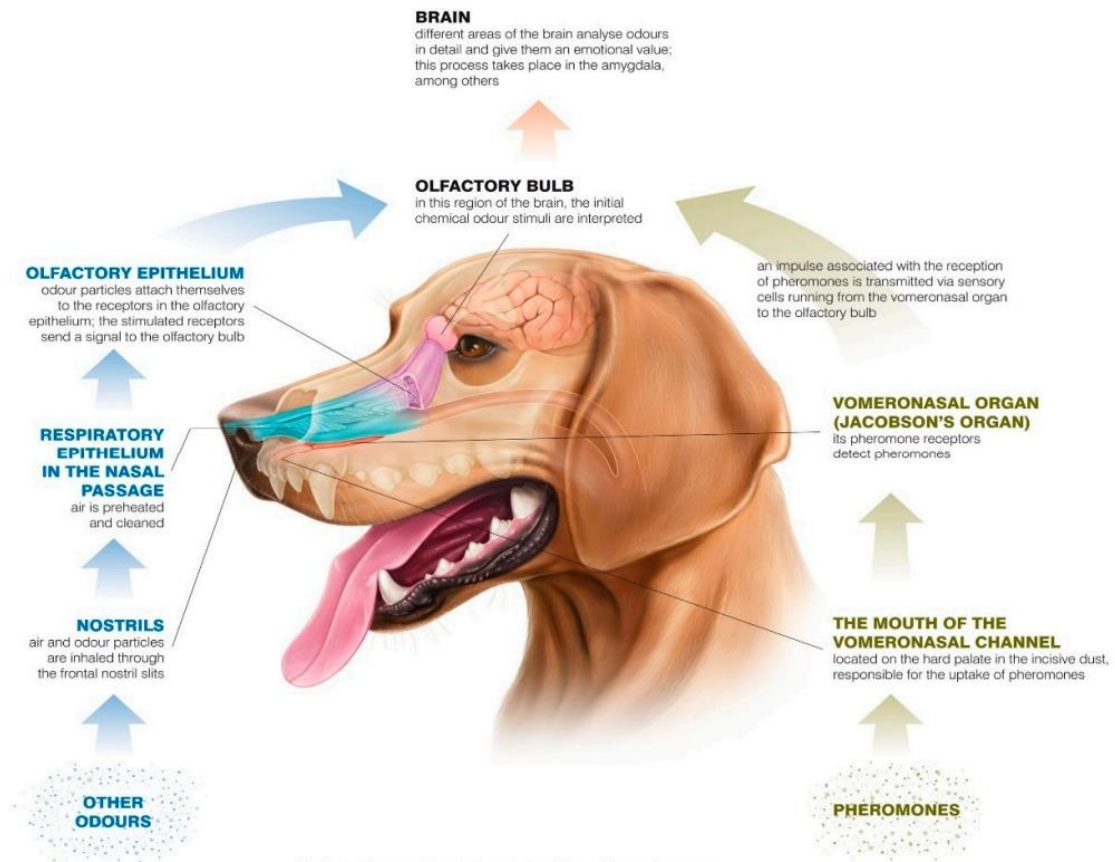
Δελφινοθεραπεία.

Παράρτημα 8

Το φάσμα του Αυτισμού

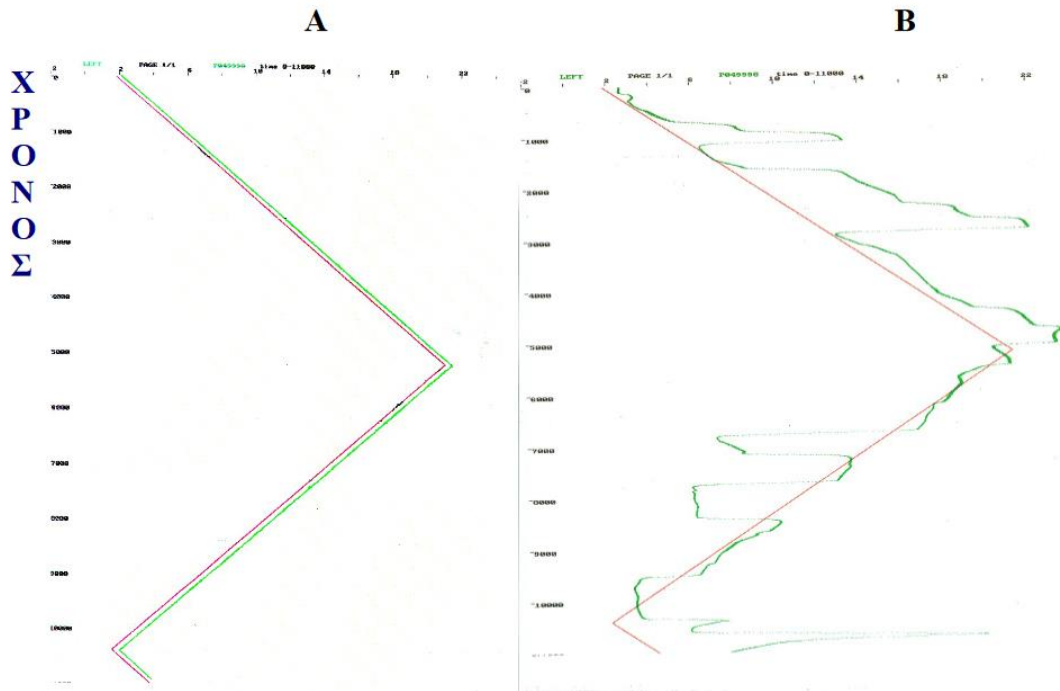
Παράρτημα 9

Rights to the graphics – Laboratorium DermaPharm Sp. z o.o.
Substantive supervision: PhD Agata Kokocińska-Kusiak, veterinarian Martyna Woszczyło.

Η όσφρηση στο σκύλο.

Παράρτημα 10

(A) Ιδανικό οφθαλμογράφημα χωρίς διάσπαση προσοχής και
(B) Οφθαλμογράφημα φοιτητή με Έντονη Διάσπαση Προσοχής.

Όλες οι καταγραφές των οφθαλμοκινήσεων του παρόντος άρθρου έγιναν με το αυτόματο φωτοηλεκτρονικό σύστημα που ανέπτυξε ο Καθηγητής Παυλίδης.

Οφθαλμογράφημα για διάγνωση παιδιών με ΔΕΠΥ.